

X. FEJEZET.

**A román irredentizmus Bosznia annexiója után
teljesen agresszívvá lesz.**

Goga Oktaviánnak, mint a radikális szocialista irány nacionalista képviselőjének fellépése.

A román nemzetiségi pártban az egység csak formai és külső volt az egész 1906–1910-iki időszakban. A tagok között, ha fontosabb elvi dolgokban nem is, de taktikai és részletkérdésekben esetről-esetre kisebb-nagyobb felfogásbeli különbségek mutatkoztak, ami még jelentékenyebb volt és nagyobb mértékűvé lett a román nemzetiségi sajtó egyes orgánumainak magatartása folytán. A párt hivatalos lapja a Budapesten megjelenő „Lupta” volt. Szorosabb viszonyban volt a párttal az aradi „Tribuna”. A Brassóban megjelenő „Gazeta Transilvaniei” és a lugosi „Drapelul” önállóbbak és függetlenebbek voltak a párt középponti vezetésétől. Ez egyes sajtó orgánumok között a közönség támogatásáért folyó versenyzés is növelte az ellentétet. Mindazonáltal ez ellentét nem okozott volna szakadást a pártban, ha a román nemzetiségi küzdelmek színterén Gogának és társának személyében fel nem lép a magyarországi román értelmiség radikálisabb gondolkozású legfiatalabb nemzedéke is.

A XIX. század végén Magyarországon úgy a magyar, mint a román értelmiség fiatalabb nemzedékének egy része egészen más szellemi áramlatok hatása alatt és más filozófiai s politikai világnézettől áthatva lép a közéleti cselekvés terére, mint a megelőző nemzedék, amelyhez a román nemzetiségi párt vezetői Mihali, Vlad, Pop C. István stb. tartoztak. Ez utóbbiak gondolkozását a XIX. század nyolcvanas éveiben majdnem kizárólagosan uralkodó történeti és jogi műveltség és e műveltség alapján keletkezett világnézet szabja meg és irányítja. Gondolkozásukat és világnézetüket tekintve, mindnyájan jogászok és hisztorikusok a század második felének doktrinér ideológiájával eltelve. A társadalmi kérdéseknek a nemzeti törekvésekkel való összefüggését is ez ideológia nézőpontjából ítélik meg és tartják megoldhatónak. A történelmi materializmus tanai s a politika számára abból levonható tételek és tanítások ismeretlenek előttük. A társadalmi és a nemzeti élet jelenségeinek szociológiai módszerekkel való tudományos

vizsgálatát nem ismerték és így nem is alkalmazták. Gogáék szellemi készletüket a XIX. század végén fellendült szociológiai tudományokból merítették, kiegészítve azzal a radikalizmussal, amely a történelmi materializmusból és a Marx-féle szocialdemokrácia elméletének tanulmányozásából keletkezett. Inkább társadalmi bölcselek és írók voltak, mint jogászok és politikusok.

E világnézet és műveltségbeli különbség, eltekintve minden egyéb más tényezőtől, már magában véve is a két nemzedék között nézeteltérés és összeütközés okozója lett volna még akkor is, ha ezt a fiatalabbak türelmetlen tettvágya és kíméletlensége nem siettette volna. Goga a román közönség előtt mint tehetséges lírai költő tett szert tekintélyre és befolyásra. Eleinte mint irodalmi reformátor lép fel, minden különösebb politikai ambíció nélkül. Csupán irodalmi vezérszerepet akar játszani s ezért indítja meg jóformán még mint egyetemi tanuló, barátjának, Táslovanunak társaságában a „Luceaferul” című szépirodalmi folyóiratot és fordítgatja szorgalmasan a magyar irodalom két nagy írójának, Petőfinék és Madáchnak műveit, amely munkásságával népszerűséget és elismerést szerez magának a magyar közönség előtt is. Budapestről Nagyszebenbe költözik barátjával, Táslovanuval együtt, mint az Erdélyi és Magyarországi románok Közművelődési Egyesületének (az Astranak) titkára. Nagyszebenben jut tulajdonképpen a román nemzetiségi-politikai körökkel közelebbi érintkezésbe és kap kedvet ahhoz, hogy a politikai küzdelmekbe is belévegyüljön, amihez a tanulmányainak, világnézetének és vérmérsékletének kedvező alkalom is megjött.

Mikor 1905 júliusában a báró Fejérváry-féle ügyvivő kormány belügyminisztere, Kristóffy, választói előtt mondott beszámolóbeszédében az állandósult politikai válságból egyedül kivezető biztos út gyanánt az általános választói jogot jelölte meg, az ifjabb magyar értelmiség radikális elemei, az úgynevezett szociológiai iskola hívei és theoretikusai meg voltak győződve, hogy az ő korszakuk is megérkezett. Az általános választói jog őket is vezetőszerphez fogja segíteni a magyar politikai közéletben s ennél fogva elsőrendű tényezők lesznek Magyarországnak radikális és demokrata politikai és társadalmi átalakulásában. Azonnal felajánlották Kristóffynak szolgálataikat, aki készséggel fogadta őket nagyon csekély számú és jelentéktelen egyénekből álló taborába. Goga, aki a fiatal radikális értelmiség nemzetiségi csoportjához tartozott, szintén örömmel üdvözölte az új politikai fordulatot, mint kedvező alkalmat politikai szereplésének megkezdéséhez. Helyzete annyival könnyebb volt, mert az általános választói jog mint követelmény ott szerepelt kezdet óta a román nemzetiségi párt programjában is.

A román nemzetiségi pártban általában megvolt a hajlandóság a báró Fejérváry-féle ügyvivő kormány támogatására nemcsak az általános választói jog miatt, hanem azért is, mert tisztában voltak azzal, hogy az ügyvivő kormány Kristóffy belügyminiszter által kifejtett politikai programját kellő számú és tekintélyes magyar párt sohasem fogja támogatni és ha azt csakugyan meg akarja valósítani, kénytelen lesz a nemzetiségekkel szövetkezni, sőt román körökben általános volt a meggyőződés, hogy a kormány erre Bécsből egyenesen utasítást is kapott. Goga tehát, megbeszélve a román nemzetiségi párt egynéhány hozzá hasonló gondolkozású fiatalabb tagjával tervét, felkereste Kristóffy belügyminisztert, hogy vele megállapodjék azokban a feltételekben, amelyeknek a kormány részéről való elfogadása lehetővé tennék a román nemzetiségi párt és az ügyvivő kormány között kötendő paktumot. Kristóffy szívesen szóbaállott Gogákkal, de határozott ígéretet nem tett. mivel ezt a paktumot csak a legvégső szükség esetén lett volna hajlandó megkötni, attól tartva ugyanis, hogyha egy ilyen paktum korán nyilvánosságra kerül, akkor a magyar közvéleménynek az a csekély töredéke is el fog tőlük pártolni, amely esetleg hajlandó lett volna politikájukat támogatni. A további alkudozásoknak és eszmecseréknek útját vágta Őfelségének az az elhatározása, amellyel 1906 április végén Wekerlét bízta meg azzal, hogy a koalíció támogatásával kormányt alakítson.

Goga azonban nem mondott le a politikai szerepről. A megkezdett úton tovább haladt. Ösztönzőül szolgált erre 1907-iki bukaresti tartózkodása, amely alkalommal Jorgával közelebbi ismeretségbe jutott. Az ő radikalizmusa és Jorgának úgynevezett demokrata nacionalizmusa között különben is sok egyező és rokon vonás volt. Ez alkalommal, meggyőződött arról is, hogy politikai törekvéseiben attól a radikális nacionalista iránytól, amelynek kezdeményezője Jorga volt, s amely a Liga Culturală-t is meghódította, politikai törekvéseiben kellő erkölcsi és esetleg anyagi támogatást is fog kapni. Népszerűsége, melyet Romániában, mint jeles lírai költő irodalmi téren szerzett, pozícióját a magyarországi románság előtt nagyban emelte. Hozzájárult ehhez az is, hogy házassága révén bejutott Kozma Parthénnak, az „Albina” nagy befolyású igazgatójának családjába.

Táslovanu társaságában „Țara Noastră” cím alatt egy népies színezetű politikai lapot indított meg, melyben nemcsak a maga radikális nacionalista álláspontját fejtette ki, hanem időnként szigorú bírálatot is mondott a román nemzetiségi párt eddig követett politikai módszeréről. Ellene azt hozta fel fővádul, hogy nem elég demokratikus és nem annyira a román nép nagy tömegének érdekeit tartja szem előtt, mint inkább

a román értelmiségét, tehát bizonyos fokig a román nemzeti-ségi párt vezetőinek a román burgeoisnak osztályérdekeit tartja szembei előtt, nem pedig a román nép nagy tömegéét. Ez az oka annak is, hogy nem lehet eléggé intranzigens és messzire látó, mert hiányzik háta mögül a román nép nagy tömege. A modern politikai demokrácia a nép nagy tömegére támaszkodik és ez ad akkora erőt neki, amelyet egy osztály támogatása, bármilyen érdemes és tiszteletreméltó legyen is ez osztály máskülönben, nem adhat meg. A román nemzetiségi politikát vissza kell vinni eredeti ősforrásához, a néphez, s ezáltal igazán demokratikussá és radikálissá tenni.

Alkudozások Khuen-Héderváry miniszterelnökkel egy magyar-román megegyezés tárgyában.

A koalíciós kormány bukása után Öfelsége gróf Khuen-Héderváry-t bízta meg kormányalakítással. Gróf Khuen-Héderváry-nak nem volt pártja. Pártot kellett alakítania, ami egyáltalán nem volt könnyű feladat, miután más programja neki sem volt, mint az általános választói jog. Helyzete azonban sokkal könnyebb volt, mint 1905-ben a báró Fejérváry-féle kormányé, mert a régi szabadelvű párt hajlandó volt őt bizonyos feltételek mellett támogatni. Miután magáévá tette a „munkapárt” név alatt újra szervezett régi szabadelvű párt módosult programját, a siker reményével mehetett bele a választási harcba.

Az új képviseléválasztásokat június hónap közepére tűzte ki a kormány, amely körülmény a román nemzetiségi pártot is akcióra ösztönözte. A helyzet nemcsak a magyar pártok, hanem a román nemzetiségi párt számára is egészen más volt, mint 1906-ban. A román nemzetiségi párt tagjai igyekeztek érintkezésbe lépni gróf Khuen-Héderváryval. Ekkor nemcsak egy választási paktum, hanem egy román-magyar megegyezés kérdése is szóba került. A választási paktum érdekében a felosztatott országgyűlés román nemzetiségi pártjának tagjai folytatták gróf Khuen-Héderváryval a megbeszéléseket. Gróf Khuen-Héderváry a maga részéről kijelentette, hogy nemcsak nem akadályozza meg a román nemzetiségi párt aktív részvételét a képviseléválasztásokban, hanem örömmel is látja, hogy a románok részt akarnak venni az ország alkotmányos küzdelmeiben, mert ezáltal lehetővé válik, hogy a fennforgó kívánságok, panaszok és ellentétek a nyilvános megvitatás következtében a kölcsönös felvilágosítások segítségével rendeztessenek. A román nemzetiségi párt tagjai ezzel nem elégedtek meg, hanem azt kívánták, hogy a kormány bizonyos számú és általok megnevezett kerületeket engedjen

át nekik. E kerületek között egy sem volt olyan, amelyekben a nemzetiségi pártnak az ellenzékkel kellett volna a mandátumért küzdeni. Miután a kormány nem volt hajlandó, hogy egy ilyen paktummal néhány teljesen biztos, úgynevezett kormánypárti kerületet átengedjen a román nemzetiségi pártnak, a paktumból nem is lett semmi.

A román magyar megegyezésre vonatkozó alkudozásokat nem az országgyűlési román nemzetiségi párt tagjai folytatták, hanem Mangra jelenlegi nagyszebeni gör. keleti érsek támogatása mellett az úgynevezett mérsékelt párti románok és nem is annyira közvetlenül gróf Khuen-Héderváryval, mint inkább gróf Tisza István közvetítése útján, akit a közvélemény a munkapárt igazi vezérének tekintett.

Mangra Vazul Goldis Józsefnek, a nagyváradi gör. keleti román vikáriusnak, aradi püspökké választása után nagyváradi vikárius lett és így mint állandó biharmegyei, illetőleg nagyváradi lakos, közelebbi ismeretségbe jutott gróf Tisza Istvánnal, kinek az előbbi részben ismertetett aradi pohárköszöntője igen nagy hatást tett Mangrára, aki ez időpont előtt, mint a túlzó román nemzetiségi politikusok, sőt az izgatók egyike volt ismeretes. Mangra éppen gróf Tisza Istvánnal való összeköttetése miatt politikailag teljesen háttérbe volt szorítva a koalíciós kormányzat egész ideje alatt. Most, hogy Tisza István gróf újra megjelent a politikai aktivitás terén, örömmel ragadta meg az alkalmat, hogy hatásosan közreműködhessék egy magyar-román megegyezés létrehozásában.

Mangra azonban nagyon jól tudta, hogy egy ilyen román-magyar megegyezés lehetetlen, ha ahhoz a bukaresti irányadó körök, nevezetesen a liberális párt és a Liga Culturală vezető egyéniségei legalább elvben hozzá nem járulnak. Tisztában volt azon tapasztalatai alapján, amelyeket 1896-ban szerzett, mikor a román nemzetiségi komitéban látszólag a „Tribuna” tulajdonjoga, de tényleg amiatt került meghasonlásra a dolog, hogy a magyarországi románság a Sturdza-kormány nyugodtabb kormányzása érdekében békésebb és a magyarokkal való megegyezés felé hajló politikai irányt kövessen-e, vagy tovább folytassa az eddig követett és szakadatlan összeütközéseket provokáló intranszigiens irányt? E harcokban ő maga is résztvett, mint a Sturdza intencióit szolgáló csoport egyik tagja, amely csoportnak akkor szellemi vezetője Slavici János volt, harcosai pedig Slavicinak a „Tribuna” szerkesztőségében dolgozó személyes hívei: Albini Livius és Russu Sirianu.

Slavici lehetőnek tartotta a magyar-román megegyezést, ha bizonyos előfeltételeknek megteremtésétől a magyar kormány nem fog vonakodni. Erre vonatkozó nézeteit 1896-ban megjelent „Tribuna si Tribunistii” című könyvében az akkori magyar miniszterelnököt, báró Bánffy Dezsőt aposztrofálva, a

következő szavakkal fejtette ki: „Kezdje meg a báró úr az erre vonatkozó lépéseket, még a milleniumi ünnepek előtt, egy európai szellemű választói törvény alkotásával, még pedig nemcsak a románok, hanem az egész magyar királyság számára. A románok ezt kívánják, a korona pedig szankcionálni fogja. Nem kell ehhez egyéb, mint férfias elhatározás a kormány részéről. Továbbá tegyen meg a báró mindent, ami alkalmas a románok legitim panaszainak megszüntetésére és biztosítom, hogy jelenlegi ellenfelei a románokra elveszítik minden befolyásukat és nem merészelik fejüket felemelni. Ezáltal ugyan még nem lesz a magyarok és románok között való ellentét teljesen kiküszöbölve, mert ezt egyszerre nem lehet kiküszöbölni, de attól a naptól kezdve, amelyben a románok is kénytelenek lesznek képviselőiket elküldeni a magyar parlamentbe, ez az ellentét elveszíti mai veszedelmességét és a románok vezetői nem lesznek kénytelenek Bécsbe és Bukarestbe járkálni, hanem állandóan Budapesten fognak találkozni magyar polgártársaikkal, hogy egyetértésben dolgozzanak minden téren. Ha ez nem fog megtörténni, nem a románok hibája lesz, mert ők nem tehetnek semmit, hanem a magyaroké, akik megtehetnek mindent”.

Slavici 1910-ben is ezen az állásponton volt, sőt az utóbbi idők eseményei következtében a helyzetet kedvezőbbnek tartotta, mint 1896-ban, már csak azért is, mert akkor a magyar kormány élén báró Bánffy Dezső állott, aki a bukaresti körök véleménye szerint „trés hongrois” volt arra, hogy létrehozassa ezt a tervezett román-magyar kiegyezést. A román közvélemény Khuen-Héderváryt nem tartotta ilyen „trés hongrois”-nak és azért nagyobb is volt benne a bizalma. E magánjellegű megbeszélések azonban nem vezethettek célra azért sem, mert az idő a választások megkezdéséig nagyon rövid volt arra, hogy valamiben megállapodhattak volna. A választások eredménye pedig egészen új helyzetet teremtett, amely lehetetlenné tette e megbeszélések és eszmecserék továbbfolytatását.

Meghasonlás a román nemzetiségi pártban és az azt követő kibékülés.

A választások a román nemzetiségi pártra teljes vereséggel végződtek. A mult országgyűlés román nemzetiségi képviselőinek alig egyharmada jutott mandátumhoz. A Goga-féle radikálisabb színezetű fiatalabb csoportnak tagjai, Gogával az élükön, és az idősebbek közül azok is, kik ez árnyalattal összekötetésben voltak, kivétel nélkül megbuktak. E nem remélt eredmény rendkívül nagy megzavarodást okozott a román

nemzetiségi pártban. Egyelőre e súlyos kudarcot a kormány állítólagos nagy nyomásának, a hallatlan nagy választási visszaéléseknek tulajdonították és súlyos vádakat kovácsoltak azokból a magyar kormány és nemzet ellen. Később rájöttek, hogy a kudarc okát nem lehet kizárólagosan ezekben a választási visszaélésekben keresni, különösen, ha tekintetbe veszik, hogy a kudarc nem annyira a román nemzetiségi párt eddigi vezetőit érte, mint inkább a Goga-féle fiatalabb és radikálisabb pártárnyalat tagjait. Ezek az aradi Tribuna körül csoportosulva, a román nemzeti párt vezetőit tették felelőssé az őket ért kudarc miatt.

Rövid előcsatározás után a vihar a pártban teljes erővel tört ki. Élehangú polémiák, kellemetlen leleplezések következtek nemcsak a román nemzetiségi hírlapokban, hanem önálló brosurákban is. Az 1896-iki harc megismétlődött körülbelül nagyobb mértékben, mint akkor. Goga és barátai kíméletlenebbek voltak, mint annakidején Mangra és Russu Sirianu. Gogának a párt vezetőségével szemben erős és szenvedélyes hangon ismételték és bővítették ki azt a vádjukat, hogy nem igazi román nemzeti, hanem csak osztály-, sőt még annál is rosszabb, mert egyenesen klikkpolitikát csinálnak. Viszont, a megtámadott román nemzetiség-párti vezérférfiak sem maradtak adósok. Egyenesen azzal vádolták ellenfeleiket, hogy Mangra közvetítésével Tisza István gróf érdekében indították meg ezt a harcot. E vádat Vaida-Voevod Sándor „Tisza-Mangra si Tribuna” című brosjében fejtette ki részletesen azzal a nyilvánvaló célzattal, hogy őket a román közvélemény előtt, mint a román nemzeti ügy árulóit diszkreditálja.

Ez a harc, amely a román nemzetiségi pártot nemcsak megbénította akciójában, hanem teljes szétbomlással is fenyegette, egy évnél hosszabb ideig tartott. „Ez az időszak (1910-től 1912-ig), írja Mircea R. Sirianu „La Question de Transilvanie et l'unité politique roumaine” című 1916-ban Párisban megjelent könyvének 345. lapján, nem volt kedvező a román ügyre, mert a román nemzeti pártban belső válság tört ki, amely bizonyos ideig megbénította működésében. Arról a nyílt ellenzékieskedésről van szó, melyet az aradi Tribuna indított meg a nemzeti komité ellen, amely alapítójának, Russu-Sirianu Jánosnak 1909-ban történt halála után 1910-ben az ifjú költőnek, Gogának és egynéhány tehetetlen és illetéktelen egyének befolyása alá jutott. A romániai közvélemény és bizonyos bukaresti körök is beleavatkozván, ez összeütközés a Tribuna megszüntetése árán elsimult 1912 április havában, amely lapnak helyét a pártnak „Românu” címmel egy új hivatalos organuma foglalta el.”

A konfliktust tehát bizonyos bukaresti körök beleavatkozása simította el Mircea R. Sirianu idézett szavai szerint.

Világosabban beszélve: a romániai liberális párt, amely e háborúskodás által a magyarországi román nemzetiségi pártot veszedelmeztetve látta és attól félt, hogyha e párt felbomlik, nem lesz többé olyan szervezet, amely izgatásaival megakadályozza a sokak által komolyan óhajtott román-magyar megegyezést. E megegyezés következtében a nemzeti kérdés nemcsak mint pártpolitikai fegyver szűnnék meg a romániai politikai pártok kezében, hanem egyúttal lehetetlen lenne az is, hogy a liberális párt e kérdés ébrentartásával előkészítse a párt távoli, de azért kitartással követett célját: a magyar állam románok által lakott területeinek a román királysághoz való csatolása segítségével Nagyrománia (Románia mare) megvalósítását. A konfliktus elsimítására a párt egyik tagját, a besszarábiai származású Stere Konstantint Aradra küldötte, kinek egy román részről való indiszkréción folytán napfényre került adat szerint, 200,000 lei segítségével sikerült is az összeütközést elsimítani. Ez összeg nagy része arra volt szükséges, hogy a „Tribuna” tulajdonosait, munkatársait és más egyéb érdekeltjeit anyagilag kielégítse.

Romániából jövő anyagi támogatás a magyarországi román nemzetiségi mozgalmak számára. Stroescu a besszarábiai mecénás.

A magyarországi román nemzetiségi politikusok és a romániai államférfiak, politikusok, tudósok, írók és hírlapírók között kifejlődött szellemi és érzelmi kölcsönösségnek tisztán erkölcsi természetű rugói mellett voltak anyagias természetű vonatkozásai is. Már e könyvnek egy előbbi fejezetében rámutattam arra, hogy a magyarországi románság politikai és művelődési törekvései a romániai kormány, a romániai államférfiak és társadalmi körök részéről állandó, vagy időről időre szóló tekintélyesebb pénzbeli támogatásban részesültek.

A romániai liberális pártnak egyik igen tekintélyes tagja Carada Eugén volt, hosszas időn át a román nemzeti banknak, a Banca Nationala Românanak igazgatója. „Carada Eugén – írja életrajzírója a „Figuri contîmpurane din România” című vállalat 27. lapján – kinek, mint államférfiúnak és pénzügyi szakembernek hírneve túlhaladt az ország határain, egyszerismind tüzes nacionalista is volt. Halála alkalmával az erdélyi hírlapok megemlékeztek azokról az áldozatokról is, amelyeket a leigázott románok érdekében hozott. Mondják, hogy saját zsebéből fizette ki az összes birságpénzeket, amelyeknek megfizetését a magyarok azért erőszakolták, hogy ily módon az erdélyi román nép sajtószabadságát tönkretégyék. A brassai belvárosi román templom építéséhez, mikor a többi aláírók az

aláírt összeg megfizetése alól igyekeztek magukat kivonni, amelynek következtében az építési bizottságot mintegy 60,000 lei deficit terhelte, Carada azt a 60,000 lei deficitet kifizette, aláírva nővéreinek és unokatestvéreinek is a nevét.” A „Societatea Orthodoxa Nationala a Femeilor Româna” (román nők orthodox nemzeti egyesülete) legutóbb kiadott jelentésében nyíltan bevallja, hogy rövid fennállásának (1909–1912) ideje alatt 50,000 leinél többet küldött Magyarországra egyházi és iskolai intézmények segítésére, 5000 leit pedig a sajtóvétségért elítélt román hírlapírók segélyezésére. 1901 február 25-ről a bukaresti osztrák-magyar követ hivatalosan jelentette a külügy-miniszternek, hogy Sava Somanescu szenátor vállalta magára a nagyváradi jogakadémiáról nemzetiségi izgatások miatt ki-zárt Bolcas Lucián taníttatási költségeit.

Onisifor Ghibu, a nagyszebeni gör. keleti érseki egyházmegye volt egyházi tanfelügyelője, 1912-ben Nagyszebenben megjelent „Anuar Pädagogic 1913” című könyvének 54. és 55. lapjain ezeket írja: „Az 1907. év emlékezetes marad ránk nézve. Ekkor alkották meg az Apponyi-féle népiskolai törvényt... Iskoláinknak, melyeket létükben támadott meg Apponyi törvénye, éppen a legkétségbeejtőbb pillanatban sietett segítségére egy nemes szív, amilyen még nem volt a mi kultúránk történetében. Egy besszarábiai román boér, egy moldován. Egyike azon testvéreinknek, akik még szerencsétlenebbek, mint mi. Olyan ember, kinek nevét eddig még senki sem hallotta Erdélyben, de ma nincs senki, aki ne ismerné, Stroescu Vasile a balázsfalvi konzisztoriumnak 100,000 koronát küldött, 220,000 koronát a nagyszebeninek, 100,000 koronát az aradi nőegyletnek, 10,000 koronát a karánsebesi konzisztoriumnak, 50,000 koronát a Román Közművelődési Egyesületnek (Astra), a nagyszebeni szemináriumnak 100,000-t, a budapesti egyetemi hallgatók „Petru Maior” nevű egyesületének pedig 2000-t, nem is számítva azokat a meg sem számlálható kisebb összegeket, amelyeket különböző alkalmakkor éveken át küldött egyházi és iskolai intézményeinknek. Nyíltan beszéltek akkor román körökben, hogy a román Közművelődési Egyesületnek (az Astrának) egy millió koronát ajánlott fel arra, hogy ez összeg segítségével mentől több falusi hitelszövetkezetet szervezzen a magyarországi románság között. A nevezett egyesület azonban hivatkozással arra, hogy alapszabályai-ban megállapított működési köre nem terjed ki a gazdasági térre, nem fogadta el a felajánlott összeget.

Stroescu Vasile tehát 1909–1913-ig a bőkezű mecenás szerepét játszotta az erdélyi románság között. Adományait nem külföldről küldötte Magyarországra, hanem többnyire Nagyszebenben tartózkodva, személyesen osztogatta a legnagyobb nyilvánossággal. A román lapok hasábjain át dicsői-

tették minden egyes jelentékenyebb adománya alkalmával a dúsgazdag besszarábiai mecenást. Jellemző, hogy a magyar hatóságoknak egyáltalán nem jutott eszükbe ez iránt érdeklődni, hogy ki is ez a besszarábiai dúsgazdag mecenás? Nem tűnt fel senkinek, hogyha neki a leigázott románok művelődési törekvései annyira szíven fekszenek és oly sok pénze van, miért nem használja fel azt saját besszarábiai testvérei között? – akiknek nemzeti nyelven való iskoláztatásukról sem az orosz kormány, sem pedig saját egyházuk nem gondoskodik, holott a hazai románság e tekintetben mégis csak tűrhető állapotban van?

Az sem tűnt fel senkinek, hogy ez a Stroescu Vasilie, mint besszarábiai román nagybirtokos orosz alattvaló. Sőt voltaképpen senki sem tudta Magyarországon hitelesen és bizonyosan, hogy valóban Stroescu-e és igazán besszarábiai nagybirtokos-e? – mert hiszen igazolásra soha senki sem szólította fel. Stroescu egyéniségére vonatkozó kutatásaim alapján csak annyit sikerült a román királyi közoktatásügyi kormány által kiadott „Cartea de Aur” segítségével megállapítani, hogy Besszarábiában csakugyan van egy Stroescu nevű román nemzetiségű nagybirtokos család és hogy e család egyik tagja a múlt század hetvenes éveinek elején, mintegy 50–60,000 leinyi alapítványt tett romániai közművelődési célokra. De ez a Stroescu már nem él és miután utódok nélkül halt el, a szóbanforgó Stroescu annak fia sem lehet. Stroescu Vasilie az 1909–1912. évek közé eső időszakban a fennebb felsorolt összegeket is beleszámítva, amelyek egymagokban 580,000 koronára rúgnak, ha hihetünk a román forrásból származó szóbeli információknak, amelyek tulajdonképpen csak a románság körében elterjedt erre vonatkozó híreket tükrözik vissza, körülbelül két és félmillió koronát osztott szét bizalmas módon a magyarországi románság között. Nem valószínű, hogy bármilyen gazdag ember is lett volna, hogy milliókat osszon szét anélkül, hogy nevének valamely intézménnyel vagy alapítvánnyal kapcsolatosan még csak megörökítését is kívánta volna. Azt hiszem, nem jár messze az igazságtól az a feltevés, hogy Stroescu olyan bőkezűen még sem a saját pénzét osztogatta, hanem az általa Magyarországon elhelyezett koronák a hírhedt „guruló rubelek”-ből voltak osztrák-magyar értékre felváltva. Ha akkor, mikor Stroescu e nagyobb összegeket oly bőkezűen osztogatta, a magyar hatóságok kérdőre vonták volna, bizonyára kitűnt volna pénzének zavaros természetű forrása. Kitűnt volna az, hogy Stroescu Vasilie nemcsak román lelkes hazafi volt, hanem inkább orosz politikai ügynök. Ma ezt nem lehet konstatálni, mert Stroescu a Balkánháború kitörésével többé nem jelent meg Magyarországon. Ekkor már nem volt rá szükség, mert a talaj előzetes megmunkálása el volt végezve és következett az aratás.

Magyarellenes külföldi sajtóakció és irodalmi agitáció a román-szláv szövetség érdekében.

Stroescu pénzosztogatása csak egy és sokak fülében valószínűen nagyon kellemesen csengő láncszeme volt annak a bekerítő politikának, amely 1908 óta az osztrák-magyar monarchia széthúzó nemzetiségi elemeit igyekezett a gyorsan közelgő világháború számára előkészíteni. Említettük a megelőző fejezetben, hogy a Liga Culturală 1909. évi közgyűlésében határozatilag kimondotta, hogy a nemzeti kérdésben a külföld informálására vonatkozó irodalmi tevékenység elejtett fonálát újra fel kell venni és hogy Jorga erre csak azt felelte, hogy a Liga ösztöndíjával külföldre küldött egyetemi tanulók különben is kötelezve vannak a nemzeti kérdésben a külföldi közvéleményt informálni. Jó példát e téren a „Párisban tanuló román ifjúság köre” (Cercul studenților româniî din Paris) mutatott. 1908 decemberében felhívást intézett a római egyetem tanulóifjúságához, amelyben örömet fejez ki azon jelenségek miatt, amelyek azt bizonyítják, hogy a nemes olasz nemzet ideáljai nem békíthetők össze a németekkel és a magyarokkal való szövetség eszméjével. A latin fajok vegyenek példát a szláv fajoktól, amelyek egymással egyesültek a germánok ellen. Íme a jelen nehéz pillanatban is az oroszok és a szerbek sziklafal gyanánt állanak ellen az ausztró-húnok balkán felé való terjeszkedésének. Az osztrák-magyar monarchia e pillanatban a leghitványabb módon terjeszti ki ragadozó karmait Bosznia és Hercegovina felé, továbbá az emberies érzés és az igazság ellenére zsarnokilag elnyomja Tirol és Isztria olaszaival együtt Bukovina románjait, a magyarok pedig Erdélyben négy millió románt kínoznak, elrabolván tőlük egyházaikat, iskoláikat és ősi nyelvüket, sőt Andrásy kárhozatos törvényeinek segítségével (hogy mi volt ez a kárhozatos Andrásy-féle törvény, azt egyszerűen elfelejtik megmondani) még élethez való joguktól is megfosztják. A nyugati latin népek alkossanak egy konföderációt. E konföderációhoz csatlakoznák aztán Kelet latin népe, a román is. E konföderáció lehetővé tenné, hogy Tirol, Trieszt, Isztria latin népe csatlakozhassék Olaszországhoz és hogy a tizennégy milliónyi románság, amelyet Traján a Tisza, a Kárpátok és a Fekete tenger közé telepített, egyetlen államban egyesülhessen, és hogy e két egységes latin állam (Románia és Olaszország) között megalakulhasson Nagy-Szerbia is.

De nemcsak az ifjúság igyekezett a nemzeti kérdéstről ez újabb fázisában a külföldi közvéleményt informálni, hanem tanárai is. A jašii egyetem tanára, A. D. Xenopol, az irredentizmus egyik tudományos bajnoka, ugyanebben az évben a párisi Collège de France-ban mint vendég egy előadássoro-

zatot tartott a latin faj történeti és civilizatórius hivatásáról. Ebben az előadássorozatban igen nagy rész esett annak a küzdelemnek kellő kiszínezésére is, amelyet a latin faj keletre szakadt ága, a románság vív a magyarsággal, amely barbár módon nyomja el az államában élő három és félmilliónyi románságot. A „Noua Revista Româna” szerkesztője, Radulescu-Motru, a bukaresti egyetemen a filozófia tanára, körkérdezt intézett Olaszország szellemi előkelőségeihez arra vonatkozóan, hogy miként vélekednek a román nemzetről a jelenlegi külpolitikai helyzetben? E kérdésre Barzelotti, a római egyetem tanára és szenátor, felelt legelőször, mely feleletet Radulescu-Motru a „Noua Revista Româna” 1908 december 28-iki számában tett közzé egész terjedelmében. Barzelotti Bosznia annexióját Olaszország érdekeire nézve veszedelmesnek tartja. Szerinte Olaszországnak az az érdeke, hogy a Balkánon a nemzetiségi elv alapján önálló és független államok jöjjenek létre. Ami pedig Romániát illeti, Radulescu-Motru azon kérdésére vonatkozóan, hogy az ő érzelmeivel összhangzásban vannak-e a román nép nagy többségének vágyai és azon reményei, amelyeket ezidőszerint Olaszországba helyez? határozottan igennel felelhet.

A román közvéleményben általánosan fel volt vetve az a kérdés, hogyha az osztrák-magyar monarchia Bosznia annexiója miatt háborúba bonyolódna Szerbiával, Montenegróval és Törökországgal, miféle kilátásai lennének Romániának nemzeti ideáljának megvalósítására? Erre a kérdésre A. D. Xenopol a „Noua Revista Româna” idézett számában a következő feleletet adja: „Lelkem mélyéből meg vagyok győződve, hogy a helyzet kulcsa Románia kezében van. Ha mi Ausztria ellenségei mellé állunk, ezáltal Ausztria kényszerítve lesz a meghátrálásra, mert ha mi csatlakozunk a szerbek, montenegróiak és a törökök támadásához, az azonnal felkelést támasztana Csehországban, Triesztben, Horvátországban, Erdélyben és a tót felföldön. De meg vagyok győződve, hogy Ausztriát az is meghátrálásra kényszerítené, ha mi csak támadó szövetséget kötünk a négy balkáni állammal.”

E jelentés egyik fejezetében megemlékeztem arról, hogy Urechia azon beszédében, amelyet 1893-ban a nemzetiségi kérdéssel kapcsolatosan a román parlamentben mondott, azt ajánlotta a románoknak, hogy a hármasszövetség helyett csatlakozzanak a vezetősök alatt megalkotandó Balkán szövetséghez, mert annak keretében érdekeiket inkább biztosíthatják, mint a hármasszövetség keretében. Az 1908. évtől kezdve ez a balkánszövetség egyre népszerűbb lesz a román közvéleményben, már csak azért is, mert ez jobban hízelgett a román nemzeti hiúságnak. A hármasszövetségben helyzetők, mint kis államé, nagyon alárendelt volt, viszont a balkánszövetségben, mint legerősebb állam, ők lettek volna a vezetők. Ennek a

törekvésnek nemcsak publicisztikai, hanem tudományos képviselői is akadtak csakhamar. Ebben az irányban az első komolyabb irodalmi jelenség Barbulescunak, a jasi-i egyetem szláv nyelvészeti tanárának „Româniî fãþa de Serbi si Bulgari” című, már 1905-ben megjelent könyve volt, amelyet az akkori szerb sajtóiroda fõnöke, Ilics fordított szerb nyelvre és amely szerb nyelven a szerb kormány költségén jelent meg Belgrádban. Barbulescu fejtegetéseinek lényege a következõkben foglalható össze: A románok és a szerbek, miután érdekeik a Balkánon nem ütköznek össze, egymásnak nemcsak barátai, hanem egyenesen természetes szövetségesei is a bulgárok ellen, mert hiszen mindkettejük balkáni érdeke egyenesen ellentétes a bulgárokéval. A makedo-románokat nem a szerbek, hanem a bulgárok nyomják el. A románoknak tehát faji érdekeik mentõl közelebbi, sõt egyenesen szövetséges viszonyba lépni a szerbekkel a bolgárok ellen, akiknek revindikációs igényeik vannak Dobrudzsára.

Ezek a román-szerb, illetõleg román balkánszövetséget ajánlgató publicisztikai fejtegetések visszhangra találtak a szerbek között is. Dr. Georgevics, a belgrádi fõiskola egyik fiatal tanára Bukarestbe utazott, hogy ott segítsen támogatni a keletkezõben levõ szerbbarát és monarchiaellenes hangulat kifejlõdését. A már többször említett „Noua Revista Româna” november 16-iki számában cikket is írt arról, hogy miért fontos Bosznia és Hercegovina birtoka Szerbiára? Cikkét a következõ szavakkal fejezi be: „Kedvesen idézem emlékezetembe a „Velika Serbia” (Nagy Szerbia) című nacionálista hírlapot, amelyiket a boldog emlékezetű szerb költõ Kaciansky Vladislav 1890-ben szerkesztett és amelyben egy vezércikk volt szentelve Szerbia és Románia közös és egyetértõ politikai cselekvésének, amely egyúttal kiinduló pontja is lett volna a mindkét ország szebb jövõje felé vivõ útnak. Nem kevésbé kedves nekem a szerb és román tanulók 1891-iki turnu-szeverini testvériesülési ünnepének emlékezte, amelyben magam is részt vettem. De fájdalom, úgy az öreg Kacianskynak a két nemzet közös munkálkodását ajánló javaslatát, mint a két nemzet tanulóifjúságának ünnepies találkozósa alkalmával mondott szavakat elvitték a Duna habjai. De hiszem, hogy már megérkezett az egymás megismerésének és meghallgatásának az ideje, mert az, ami az egyik fejére esett, Isten õrizzen meg, holnap a másikéra eshetik és akkor, akit a sors e csapása ér, bizonyára sajnálatosan fogja érezni a másikkal vele szemben tanúsított közömbösségét.”

A román-orosz érdekazonosságnak pedig egy Calmuschi Konstantin nevű tanárban akadt tudományos és irodalmi megalapozója. Calmuschi 1911-ben adta ki: „Relaþiunile politice ale þãrilor române cu Rusia”. (A román országok Oroszországgal)

hoz való viszonya) című könyvet, amelyben századokra visszamenően a történeti adatok egész halmazával igyekezett bizonyítani, hogy a multban minden, ami jó és üdvös volt a román fajra, az oroszoktól jött és viszont : minden ami káros és veszedelmes volt, az osztrák-magyar monarchiától. Ha a történelem tanúsága szerint a multa vonatkozóan ez az igazság, a jövőt illetően sem lehet más. Calmuschi könyvét Hohenzollern Antal hercegnek fiához, Románia királyához, Károlyhoz írt levelének e soraival zárja be: „Oroszország hasznos barátja és veszedelmes ellensége is lehet a román államnak. Keleten a jövő az európai államok valószínű kialakulása szerint Oroszországgé lesz, ha kellő mérséklettel fogja kihasználni a kezébe jutó előnyöket és éppen ezért minden doktrinér és nemzeti érzület ellenére is, a legnagyobb fontossággal bír ez állammal való szövetkezés”.

Az angol publicisztika akciója a monarchia föderatív átalakítása érdekében. Wickham Stead.

A román nemzeti kérdés ebben az években az európai sajtóban egy más körülmény folytán is állandó és nagy érdeklődés tárgya lett. Az a bekerítő politika, amelynek megteremtője VII. Edvárd angol király volt, rendkívül nagy érdeklődést mutatott az osztrák-magyar monarchia nemzetiségi viszonyai iránt is. Ez érdeklődés be nem vallott, de igazi és valódi indítéka a következő volt: Anglia veszedelmes versenytársa a világ felett való gazdasági és politikai uralkodásban Németország volt. VII. Edvárd diplomáciája a bekerítés politikáját Németország ellen szólította életre. Németországnak három szövetséges társa volt: az osztrák-magyar monarchia, Olaszország és Románia. Az angol politika eleve tisztában volt azzal, hogy Olaszország és Románia kenyértörés esetén nemcsak szövetségesei nem lesznek a Németország oldala mellett küzdő osztrák-magyar monarchiának, hanem a helyzet kedvező alakulása esetén ellenségei, mert hiszen mindkét nemzetnek nemcsak revendikációs igényei vannak vele szemben, hanem ez igényekből keletkezett irredentizmus oly erős, hogy olyan kormány, a mely e két nemzet haderejét a monarchia mellé bírná állítani, a reális viszonyokkal számotvető államférfiú által el sem gondolható. Marad tehát Németországnak egyetlen és hűséges szövetséges az osztrák-magyar monarchia.

A monarchia hadserege erős és jól szervezett hadsereg, amely a németen kívül, bármelyik európai nagyhatalom seregével, mint legalább is egyenlő fél veheti fel a versenyt. E hadseregnek azonban szerintök egy nagy hibája van: nem támaszkodhatik egy nagy és egységes nemzeti akaratra, amely

igazi erőforrása annak a néphadseregnek, amelynek a jelenkor háborúiban csak egyedül lehet sikerre kilátása. A monarchiában a centrifugális erők nemcsak amiatt nagyok, mert sokféle nemzet és népelemből van egy világtörténelmi fejlődés eredményeként összenöve, hanem az egyes nemzetek és népek között fennálló természetes érzés, gondolkozásbeli és érdekelletnél fogva ezek a centrifugális erők valóságos viszálykodásnak lettek okozói, amit még súlyosabbá tesz az a körülmény, hogy a nemzetiségek egynehányának: olaszoknak, szerbeknek, románoknak, sőt a ruténeknek is nehézkedési, vagy helyesebben jegecedési középpontja, a monarchiával szomszédos és önálló állami életet élő fajrokonaiknál van, amely körülmény okozója annak is, hogy e fajok nemzeti törekvései végső konzekvenciáiban azonosak a monarchia integritását erőszakosan fenyegető irredentizmussal.

Az angol politika felismerte a monarchiának azt a gyöngeségét, ami a nemzeti egység hiánya folytán keletkező centrifugális erők természetes fejlődésének eredménye volt. Ennélfogva önkénynt kínálkozott az alkalom arra, hogy ez erőknek további fejlődését és fokozását a rendelkezésre álló eszközökkel előmozdítsa. E szerep nem volt sem nehéz, sem pedig olyan, amely a monarchia sorsát intéző körök előtt kellemetlen, vagy gyanus okot szolgáltatott volna. Hiszen a kiinduló pont hozzá a XIX. század egyik legkedvesebb eszméje, a nemzetiségi elv volt. Az osztrák-magyar monarchia nagy hatalmi állása 1867 után a dualizmuson épült fel, melynek a dualizmus megteremtőinek koncepciója szerint két hatalmas oszlopa volt a Lajthától nyugatra az osztrák némettség, keletre pedig a magyar nemzet. Természetesen, ez a dualizmus nem volt tökéletes közjogi szerkezet és főleg nem bírta megakadályozni a nemzetiségi sokféleségből eredő súrlódások folytán keletkező centrifugális erők fenyegető növekedését. Elméletben lehetett a monarchiának a dualizmusnál egy jobbnak és tökéletesebbnek látszó közjogi szerkezetét is elgondolni, amely az egymással szakadatlanul növekedő viszálykodásban élő nemzetiségeket jobban kielégítené. Ez a jobb és tökéletesebb szerkezet a monarchiát alkotó népeknek olyan föderalizációja volna, amelyik az állami élet legfelső funkcióinak körében: hadsereg, diplomácia és legfőbb közigazgatásban a dinasztia és a monarchia történeti hagyományainak megfelelően egységes és német maradna. Ennek a föderatív törekvésnek a monarchia politikai fejlődésének történetében multja is volt.

Hogy az osztrák császárság nyolc autonóm nemzetiségi állammal föderatív birodalomná alakuljon át, azt konkrét javaslat alakjában először a csehek akkori egyik politikai vezére, a történetíró Palacky vetette fel 1848-ban a kremsieri osztrák parlamentben. E terv szerint az osztrák császárság a követ-

kező nyolc autonóm nemzeti állam föderációján épült volna fel: 1. *német Ausztria*: a tisztán német lakosságú örökös tartományokból, Cseh- és Morvaország német területeiből, 2. a *cseh állam*: Csehország, Morvaország és Magyarország tót többségű vármegyéiből, 3. a *lengyel állam*: Galicia és Szilézia lengyel területeiből, 4. a *ruthén állam*: Galicia és Magyarország ruthén területeiből, 5. az *illir állam*: amely a monarchiában lakó összes délszlávokat egyesítette volna, 6. a *román állam*: Erdélyből és Magyarország románoktól lakott területeiből, 7. az *olasz állam*: a birodalom összes olasz területeinek egyesítéséből, 8. a *magyar állam*: Magyarország azon részeiből, amelyeken a magyarság összefüggő kompakt többségben lakik.

Palacky ez ideáját nagyban propagálta a „Narodni Novini” című cseh ujság. Az akkori hivatalos és politikailag irányadó köröknek a birodalomnak ilyen föderatív alapon való újra szervezése annyira nem tetszett, hogy a „Narodni Novini”-t az eszme propagálása miatt a kormány betiltotta és kigondolóját, Palackyt pedig a legszigorúbb rendőri felügyelet alá helyezte. Egy pár hónappal később az 1849 márciusi birodalmi alkotmány maga is bizonyos fokig a föderalizmus álláspontjára helyezkedett, amennyiben az egyes tartományoknak autonómiát engedélyezett. A kettő között a különbség azonban lényeges volt, mert a márciusi alkotmány csak az úgynevezett történeti, azaz csak az egyes koronartományok autonómiáját ismerte el és nem egyszersmint a nemzetiségek autonómiáját is, amelyen Palacky ismertetett terve felépült és amelyet a Saguna politikai vezetése alatt álló románság kért az olmczi küldöttség által Őfelsége elé terjesztett Emlékiratában. A magyarországi románság a márciusi alkotmánnyal éppen azért nem volt megelégedve, mert az nem ismerte el a nemzetiségi autonómiát alapelveül s ennek következtében a románság még csak egy külön román koronartományban sem egyesülhetett, hanem három – illetőleg Bukovinával négy – részre tagoltatott, amelyek közül egyikben sem juthatott volna szupremáciára, vagyis mint azt az elégedetlenkedő románok akkor enyhébb alakban kifejezték, sehol sem juthatott volna a többi nemzettekkel szemben a teljes jogegyenlőség birtokába.

A VII. Edvárd királyféle politikának messze tekintő céljai érdekében egész sajtó apparátus dolgozott, hogy ne csak az angol, hanem az egész nyugat európai közvéleményében is a dualisztikus monarchiának ilyen nemzetiségi autonómiákon felépülő föderatív átalakulása érdekében hatásos propagandát csináljon. A monarchiának e föderatív szerkezeten alapuló átalakulását úgy tüntették fel, mint a megifjodás és az erő forrását a Habsburgok öregedő birodalma számára, mert egy ilyen nemzetiségi föderáció alapján felépült Habsburg monarchiának

vonzóereje igen nagy lenne azon szomszédságában lakó kisebb balkáni államokra, amelyeknek nemzeti fajrokonai a monarchiát alkotó nemzetiségek valamelyikének. A monarchia ilyen föderatív átalakítása a többi nemzetiség számára egyszersmint felszabadulást is jelentene a dualisztikus állami szerkezet hatása folytán szupremáciához jutott kettős kisebbségnek, az osztrák németiségnek és a magyarságnak elnyomó uralma alól. A monarchia ilyen föderatív átalakítása az emberiség, a jog és az igazság érvényesülését jelentené, tehát nem tisztán a monarchia népeinek belügye, hanem az emberi haladásé és így a művelt Európáé is, amely a monarchia azon nemzetiség-politikai vezetőitől, kik ez átalakulás érdekében küzdenek, szimpátiáit és erkölcsi támogatását nem tagadhatja meg.

Igen finom diplomáciával és igazi államférfiúi előkelőséggel képviselte az angol publicistikában ezt az álláspontot a „Times” bécsi levelezője *Henry Wickham Steed*, mint azt a „Monarchie des Habsburg” című rendkívül ügyesen írott könyvének minden lapja bizonyítja (Franciául idézem, mert rendelkezésemre e könyv csak a Firmin Roz által 1914-ben kiadott francia fordításban áll ez időszerint). Wickham Steed e könyve klasszikus bizonyítéka annak, minő mesteri képmutatással tudják az angol politikusok és publicisták nemzetük egoisztikus céljait a magasabb emberi érdekek, az igazság és a jog köntösébe burkolni akként, hogy a kérdést alaposabban nem ismerők fel ne ismerhessék, hogy tulajdonképen nem az általános emberi jog és igazság, hanem a kizárólagos angol politikai és hatalmi érdekek szolgálatáról van szó.

Az angol publicistika hadjárata Magyarország ellen. Scotus Viator.

Wickham Steednek és a többi angol publicistáknak, akik a Habsburg monarchia dolgaival foglalkoztak, nem a monarchia jövőjéért, vagy nemzetiségeinek politikai jogaiért és nemzeti szabadságáért fájt a fejük, hanem Anglia hatalmi érdekeiért, amelynek a dualisztikus monarchia, mint Németországnak Anglia legveszedelmesebb versenytársának szövetségese, útjában állott. Mindnyájan tisztában voltak azzal, hogy a nemzetiségek föderációjának alapján újra szervezett Habsburg monarchiában a szláv elem jutna többségre, amelynek érdekei és messzebbre tekintő politikai aspirációi sohasem fogják megengedni, hogy Németországnak hű és megbízható szövetségese legyen az orosz törekvések ellen folytatott harcában. Azonkívül, az a harc, amelyet a kisebbség címén háttérbe szorított osztrák németiség és magyarság elvesztett pozíciójának visszanyeréséért folytatna a szláv többséggel, annyira megbénítaná a monar-

chiát, hogy az mint nagyhatalom, többé kellő erővel és határozottsággal a nemzetközi politikában nem léphetne fel. Azonkívül azzal is tisztában voltak, hogy a történelmi fejlődés és a népélet természetes törvényeinek hatása következtében nem a monarchiában lakó nemzetiségek gyakorolnának egységesítő és erős vonzást azon fajrokonaikra, kik a monarchia szomszédságában önálló állami életet élnek, hanem megfordítva. A monarchia föderatív átalakítása csak bevezetése és megkönnyítése lenne annak, hogy a monarchia olyan fajú népei, mint az olaszok, románok, szerbek stb. a természetes fejlődés útján minden nagyobb katasztrófa felidézése nélkül egyesülhessenek illető fajrokonaikkal. A monarchia föderalizálása az a legkönnyebb és legrövidebb út, amelyen Nagy-Itália, Nagy-Szerbia, Nagy-Románia, sőt Nagy-Ukraina is megvalósulhat és testet ölthet. Ezt a csupasz valóságot a nemzetek önrendelkezési jogának igen szépen hangzó formulájába öltöztették, amelynek címén most a háborúban, mikor nem volt többé szükség a képmutatás álarcára, egyszerűen az osztrák-magyar monarchia szétdarabolását követelik és hirdetik a béke első feltételének.

Minekutána a monarchia jelenlegi dualisztikus szerkezete fenntartásának legerősebb védelmezői a magyarok, az entente sajtójának támadásai ez években a leghevesebbek és a legkíméletlenebbek a magyar állam és a magyar nemzet ellen voltak. E támadásokat az objektív tudományos vizsgálat köntösébe öltöztették oly módon, mintha tulajdonképen a monarchia igazi és jól fel fogott érdekeit szolgálnák, mert hiszen a magyarok azzal, hogy az államukban lakó nemzetiségeket elnyomják, tulajdonképen a monarchia érdekeit kockáztatják, mert magyarosító és elnyomó politikáikkal rá kényszerítik a többséget alkotó nemzetiségeket, hogy azok a külföldi rokonaikkal való egyesülésben keressenek szabadulást. A kétségtelenül egyre erősebbé levő irredentista áramlatoknak okozója az a politika, amelyet a magyarok a nemzetiségekkel szemben folytatnak. Az ilyen szellemű és irányú angol irodalmi termékeknek valószínű iskolás példája volt Scotus Viatornak (Seaton Watston) ismeretes könyve.

Scotus Viator elkerülendő azt a vádat, hogy oly népek politikai viszonyairól és küzdelmeiről ír, amelyeket egyáltalán nem ismer, mielőtt könyvét megírta volna beutazta Magyarországot, behatóbban érintkezett a magyarországi nemzetiségi vezetőkkel és így a helyszínen szerzett adatok és információk alapján írva meg könyvét, sikerült annak nemcsak az angol, hanem egyáltalán a külföldi közvélemény előtt is teljesen tudományos és objektív színezetet adni. Arra nagyon kevesen gondoltak, hogy Scotus Viator könyve már csak azért sem lehet kifogástalanul tudományos módszerrel írott könyv, mert

nem ismervén sem a magyar, sem a magyarországi nemzetiségek nyelvét, a magyarság és a nemzetiségek között folyó pör aktáit forrászzerűen fel sem használhatta, hanem képtelen volt eredeti források helyett másod kézből vett adatokra és információkra támaszkodni. Nem érintkezvén a magyar közélet embereivel, a másik fél meghallgatásának: az audiatur et altera parsnak elvét sem alkalmazhatta és így műve tendenciózus és egyoldalú múnél nem is lehet egyéb.

Scotus Viatornak nem is állott érdekében mást írni, mint tendenciózus művet, mert hiszen kitűzött célja nem volt más, mint a magyarságnak a nemzetiségekkel szemben követett eljárását az angol közönségnek úgy mutatni be, hogy az megfeleljen azon külpolitikai törekvés érdekeinek, amelyeket szeme előtt tartott az egész entente propaganda sajtó. Természetesen, akkor még nálunk, sem Magyarországon, sem Ausztriában sejtelve sem volt senkinek erről az angol propaganda sajtóról. A háború tanított meg erre is. De azért nagyon naiv dolog lenne azt hinni, hogy ez a propaganda sajtó kizárólagosan csakis háborús termék és 1914 július 28-ka után született.

Scotus Viator könyvében annak bebizonyítására, hogy a magyar kormány minő erőszakosan nyomja el a nemzetiségeket, két dologgal foglalkozik részletesebben és behatóbban: a választási atrocitásokkal és a politikai pörökkel.

A politikai választások a klasszikuskorbéli Athéntől kezdve a legújabb időkig soha és sehol sem voltak ideálisok. Mindenütt olyanok voltak a valóságban, mint az illető emberek. A szavazatszerzésnek és a voks biztosításának a rongyos tógától kezdve a titkos szavazatok összegyűjtésére szolgáló kettős-fenekű urnáig számtalan eszköze és módja volt használatos az alkotmányos küzdelmekben. A magyarországi képviselőválasztások bizonyára nem ideálisak, de egy hajszállal sem rosszabbak nemcsak a romániai választásoknál, hanem az olasz és francia választásoknál sem. A választások után minden országban a vesztes fél részéről állandó és hangos a panasz a győztes párt erőszakáról és visszaéléseiről. Erre vonatkozó panaszai a legtösgyökeresebb magyar pártnak, a függetlenségi pártnak is megvoltak mindig. Hogy a román nemzetiségi párt részéről is használatban vannak a rendelkezésre álló választási visszaélések, nyilván tudott dolog. E visszaélések között első helyen áll a terror, amellyel a nemzetiségi kortesek által felbujtott tömeg szokott élni. Hogy a magyar pártokkal tartó román nemzetiségű egyéneket meg szokták verni, gazdasági épületeiket felgyújtani, legelő marháikat megsebesíteni, vetéseiket, szénafüveiket éjjel lelegeltetni, minden választás után ismétlődő és bebizonyított dolog. Hogy ezeket a nemzetiségi részről elkövetett választási atrocitásokat a magyar sajtó a védelemben nem állította statisztikailag össze, mint tette a

nemzetiségi sajtó, az lehet mulasztás is részéről, de lehet eredménye azon békés hajlandóságnak, amely ilyen részletek felsorolásával nem akarta még jobban elmérgesíteni a dolgot.

A politikai pörökben első helyen a sajtópörök állanak. Ezeknek a pöröknek eredményeit, amennyiben azok fogság- és pénzbüntetéssel voltak összekötve, időnként statisztikákban szokták összefoglalni. Természetesen ezek a statisztikák nyersen összeállított adataikkal a laikus közönségre vagy a doktrinér tudósokra és írókra megdöbbentő hatást tesznek. Egyik statisztika 1914-ben, a világháború kitörése előtt kevéssel, megállapította, hogy az utolsó húsz évben a román hírlapírókon kirótt fogságbüntetés éveinek összes száma 107 évre rúgott, a perköltségek és a bírságpénzek pedig 268,000 koronára. Scotus Viator is e statisztikákat használta fel, de éppen úgy elfeledte, mint e statisztikák összeállítói, legalább főbb vonásaiban ismertetni azokat a cikkeket is, amelyek tartalmukkal provokálták ezeket az ítéleteket. Ha közölt volna egynéhány mutatót, az angol olvasó bizonyára nem találta volna olyan megdöbbentőnek az érettek kiszabott fogság éveinek és bírságpénzeknek számát. A tudományos objektivitás, amelyre akkora igényt tartott Scotus Viator, ezt is megkövetelte volna.

Ezek a célzatos és egyoldalú propagandairatok nemcsak a nagyközönség tagjait tévesztették meg ítéletökben, hanem a nyugati nemzetek egynéhány kiváló irodalmi, tudományos és közéleti kitűnőségét is. Ezek közé tartozott az európszerte ismeretes és nagyrabecsült skandináv író, Björnson Björnsterne is, aki egy-két esetben elítélő és súlyos kritikát mondott arról a bánásmódról, amelyben a magyarság részéről a magyarországi nemzetiségek részesülnek. A magyarországi nemzetiségi, különösen a román sajtó e nyilatkozatokat nemcsak közölte, hanem részletesen kommentálva, újabb izgatás anyagául is használta fel, ami természetesen az ügyészség közbelépését provokálta és ha annak következménye az illető hírlapíró elítéltetése lett, akkor újabb támadás következett azon a címen, hogy ezt meg ezt a román hírlapírót elítélték, mert közölte lapjában Björnson Björnsterne vagy valamelyik más európai kitűnőségnek azt a nyilatkozatát, amelyben a magyarság bánásmódját szemben a nemzetiségekkel elítélte és megbélyegezte.

A magyar gör. katolikus püspökség felállítása.

A jelen évtized elején még egy másik körülmény is volt, amelyet a román nemzetiségi sajtó, a romániai közvélemény és a Liga Culturală a legteljesebb mértékben igyekeztek kizsákmányolni a maguk céljaira.

Magyarországon a gör. kath. vallásnak egypár százezer híve él, akiknek anyanyelve a magyar. Magyarországon a gör.

katholikusok egyházi szertartási nyelvök szerint két egyházba tartoznak: a ruthén nyelvű és a román nyelvű gör. katolikus egyházba. A magyar anyanyelvű gör. katolikusok túlnyomó többsége a ruthén szertartású gör. katolikus egyház kötelékében él. A kisebbség, mintegy 70–80,000 lélek, Szatmár vármegye területén a szamosújvári püspöki és a székely vármegyékben pedig a román szertartás nyelvű balázsfalvi gör. katolikus érseki egyházmegyébe tartozik.

Ezek a magyar anyanyelvű gör. katolikusok körülbelül már a múlt század negyvenes évei óta küzdenek azért, hogy számukra egy külön magyar szertartásnyelvű püspökség szerveztessék. Ez a mozgalom tulajdonképpen a Székelyföldön kezdődött a múlt század negyvenes éveiben ott, ahol tíz évvel később teljesen és végleg elcsendesült. A románul nem tudó magyar anyanyelvű hívek részéről ezidőben egyre erősödven az az óhaj, hogy az istentisztelet nyelve a magyar legyen, a székelyudvarhelyi gör. katolikus lelkész a szertartási könyveket (mise- és énekeskönyvek) magyarra fordította s jóváhagyás végett a balázsfalvi gör. katolikus püspökhöz terjesztette fel Leményi püspök nem mert e fontos újításban egymaga határozni, az ügyet tehát áttette az erdélyi fő kormányshoz. A fő kormányshoz nem tartván magát ez ügyben illetékesnek, döntés végett az esztergomi prímáshoz fordult, mint a legfőbb egyházi hatósághoz. Ez a hatóság azonban nemcsak megtiltotta a magyar egyházi könyvek kinyomatását és a magyar nyelvű istentisztelet bevezetését, hanem jellemző tájékozatlansággal azt is kérdezte: minő joggal használják a balázsfalvi egyházmegyében szertartási nyelv gyanánt a románt?

A ruthén szertartásnyelvű gör. katolikus püspökségek területén, különösen a hajdú városokban (Hajdúdorog és Hajdúböszörmény), a múlt század hetvenes éveiben erős mozgalom indult meg az isteni tisztelet nyelvének megmagyarosítására vonatkozóan. Előbb az egyházi énekek és imádságok nyelve lett magyar, később az egész isteni tisztelet (mise) nyelve is. Bár Róma hivatalosan nem ismerte el a magyar nyelvet, mint az isteni tisztelet nyelvét, sőt annak használatát ismételtelen el is tiltotta, e városok és községek gör. katolikus templomaiban a magyar isteni tisztelet mégis meghonosodott. Róma megtűrte ezt a tényleges állapotot, mert attól félt, hogy ha szigorúan lép fel és a magyar nyelvet véglegesen kitiltja a templomból, a nemzeti érzületökben megsértett hívők átlépnek a magyar kálvinista egyházba. Nem lépett fel szigorúan a magyar isteni tisztelet ellen, de nem is engedélyezte. Közel hetven évi küzdelem után a magyar anyanyelvű gör. katolikusok vágya teljesült, mert a pápa 1912 június 8-án kelt „Christe fideles graeci ritus” kezdetű bullájával beleegyezett egy önálló magyar görög katolikus püspökség felállításába.

Ahogy ez a bulla megjelent, a román sajtó úgy Magyarországon, mint Romániában heves támadást intézett ez „újabb magyarosító kísérlet” ellen. A román nyelvű gör. katolikus püspököket a lehető legnagyobb terrorral akarta rákényszeríteni arra, hogy Rómában tiltakozzanak a magyar gör. katolikus püspökség felállítását ellen. A Liga Culturală emberei a romániai közvéleménnyel elhitették, hogy a magyar kormány e gör. katolikus magyar püspökség felállítását azért eszközölte ki a Szentszéknél, hogy a román nyelvű görög katolikus hívőket segítségével megmagyarosítsa.

E váddal szemben a valóság az volt, hogy ez a püspökség kizárólagosan a magyar anyanyelvű gör. katolikus hívők számára állítatván fel, egyáltalában nem károsította meg a román nyelvű gör. katolikus egyházak tényleges birtokállományát. A román nemzetiség-politikai vezetők és a sajtó munkásai ezzel tisztában voltak. Nem is ezért támadták, hanem azért, mert a magyar gör. katolikus püspökség felállítása útját vágta egy lehetőségnek, amelyre pedig terveikben biztosan számítottak. Azt hitték ugyanis, hogy a román egyházi nyelv segítségével, amelyet azon a címen, hogy rítus nyelve, a hittani oktatással kapcsolatosan még a legtösgyökeresebb magyar szülők gyermekeire is ráerőszakoltak, sikerülni fog idővel ezeket a magyar anyanyelvű gör. katolikus hívőket elrománosítani, annyival is inkább, mivel a nép általános felfogása szerint a gör. katolikus vallás tulajdonképpen oláh vallás. Azonkívül kapcsolatosan ezzel volt még egy más körülmény is. Az t. i., hogy e gör. katolikus egyházközségek egy része azokon a vidékeken fekszik, hol a magyar és román nyelvhatár egymással érintkezik, aminek következtében e községek lakói mind a két nyelvet többé-kevésbé beszélnek. Igen sok esetben bizonytalan, hogy az illetőnek melyik is a kettő közül az igazi anyanyelve? Ha már most az isteni tisztelet nyelve e községekben magyar lesz, a magyar és a román nyelvet beszélők közül jövőben vallása révén senki sem fogja magát románként vallani, vagy megengedni, hogy papja őtet az egyházi anyakönyvben románként tüntesse fel.

Román izgatás a magyar gör. katolikus püspökség felállítását ellen.

Ezek az izgatások azonban magokra az érdekelt felekre semmi hatással sem voltak. Ez egyházközségek lelkeskedő papsága többségében maga is magyar anyanyelvű szülők gyermeke lévén, iskolai tanulmányait legnagyobb részben magyar iskolákban végezte és a román nyelvet csak a teológiai tanfolyamon sajátította el, örvendett, hogy kiszabadulva a román

nyelvű és szellemű gör. kath. egyházmegye papságának köréből, egy tiszta magyar klérus tagjává lehetett. Csak nagyon kevesen voltak olyanok, kik román nemzetiségi érzelmeiknél fogva nem látták szívesen ezt a változást. Felállítatván a magyar gör. katolikus püspökség, természetesen ki kellett jelölni azokat a plébániákat is, amelyek az új püspöki egyházmegyét alkották. Ez alkalommal Szatmár megye területén egy-két olyan egyházközséget is ez új magyar püspöki egyházmegyébe osztottak be, amelynek hívői a magyar nyelvet ugyan beszélték, de magokat inkább román, mint magyar anyanyelvűeknek tekintették. Ezeket két-három községben sikerült is papjaiknak ellenállásra bírni, kik nemcsak tumultuozus jeleneteket rögtönöztek, mikor a püspöki megbizott a templom átvételére a községbe ment, hanem erőszakosan ellene is szegültek, aminek karhatalom alkalmazása és egynehány hatóság elleni; erőszakosság elkövetése címén megindított pör lett az eredménye.

Ezek a jelenetek és az általuk provokált pörök kedvező alkalmat szolgáltatottak a román nemzetiségi sajtónak úgy Magyarországon, mint Romániában arra, hogy a szenvedélyeket és a magyarság ellen való gyűlölet lángját mentől magasabbra szítsák. Romániában a Liga Culturală vitte a szót ezen a téren. Közgyűlésében, melyet 1910 május 19–21. napjain Piatra Neamţon tartott, az új gör. katolikus püspökség felállítását napirendre tűzte. A vezérszónok a Liga főtitkára, Jorga volt.

„Magyarországon és Erdélyben eltörölték a román iskolát, amely rövid idő múlva az 1907-iki és az 1913-iki törvények hatása következtében csak mint jelentéktelen töredék fogja életét tengetni – mondá Jorga e beszédében –. A gör. katolikus magyar püspökség felállításával s annak iskoláival megkezdették az egyház segítségével a románság elnemzetietlenítését, amelyet folytatni fognak legrövidebb idő múlva egy gör. keleti püspökség felállításával. A román irodalom most is a régi cenzura alatt nyög és a román napisajtó ugyanezen igazságtalan üldöztetések alatt szenved, mint eddig. Hogy a román kultúrának gazdasági alapjai is tönkretéssék, kilátásba helyezték a legfelsőbb hatóságok olyan rendszabályok életbeléptetését, amelyek alkalmasak lesznek a románság gazdasági előhaladását megakadályozni. És hogy az ily módon elnyomott népnek ne lehessenek a parlamentben több milliónyi számával arányban levő képviselői és így hangjukat se lehessen hallani, a magyar kormány és a parlament egy olyan választói törvényt gyártott, amely láncokba verte az összes nem magyar nemzetiségek politikai életét és a Habsburg császár-király Ófelsége e törvényt szentesítette.”

„A román kultúrának e politikai eszközökkel való elnyomása testvéreinknél olyan izgatottságot idézett elő, amelyet magok sem titkolnak. Mindnyájan arról panaszkodnak, hogy

nem ismerik el és nem méltányolják azokat az áldozatokat, melyeket a multban hoztak és hoznak ma is. Nem kevesen vannak köztök olyanok is, akik úgy kezdettek gondolkozni, hogy elszakítsák azt az érzelmen alapuló szerződést, amely a védelemre s pártfogásra érdemes nép és azon fejedelem között van, aki nem hallgatja meg panaszait és nem nyújt nekik védelmet akkor, mikor erre a védelemre szükségük, sőt joguk is van. Ez az áramlat egy európai háború esetén veszedelem lehet a román királyságra is, amely minden nemzeti kikötés nélkül szövetségese Ausztria-Magyarországnak.”

Jorga e beszédében azt is megmondja, hogy ebben a románságra nézve annyira veszedelmes helyzetben mi a legközelebbi teendője a Liga Culturală-nak és vele együtt Románia közvéleményének? – Kérniök kell Románia királyát: emlékezzék meg arról, hogy fiatal korában miként lépett közbe Erdély autonómiája érdekében és tekintettel arra a mély barátságra, amelyben a habsburgi császár-királyal van, ismét lépjen közbe a veszedelmezett román kultúra megmentése érdekében. Kérjék fel a román kamarát és szenátust, hogy tegyék vita tárgyává azt a küzdelmet, amelyet az ország szomszédságában a román kultúra eltörlése érdekében folytatnak. Kötelezzék a Liga középponti bizottságát, hogy fogalmazzon a román kultúra ez elnyomás ellen egy Tiltakozást. Azt nyomassa ki egymillió példányban és osztassa szét a templomokban, az iskolákban, a kaszárnyákban, a gyárakban és mindenütt, ahol az emberek csak össze szoktak gyűlni, fordítsa le idegen nyelvekre és terjessze a külföldön. Szeptember hónaptól kezdve a Liga szekciói hívjanak össze mindenütt népgyűléseket, hogy ily módon a Liga tiltakozásához az egész román közvélemény hozzájáruljon és azt e hozzájárulásával támogassa.

A szeptemberre tervezett népgyűlések sorát a Bukarestben tartott nagy népgyűlés nyitotta meg, amelynek folytatása szeptember hónapban azért nem lett, mert lehetetlenné tette Romániának a második balkáni háborúban való részvétele. Ezen a népgyűlésen is a vezérszónok Jorga volt.

„Öt év előtt egy népgyűlést tartottunk ebben a teremben – mondá Jorga e beszédében – amelyet szintén a Liga Culturală hívott össze. Akkor egy Ausztria és Szerbia között kitörendő háborúról volt szó. Akkor voltak olyanok közöttünk, akik abban a véleményben voltak, hogy nekünk Ausztriával kell tartanunk (Le Ausztriával! – kiáltotta közbe egy hang) ... Az Ausztriának adandó segítség fejében nekünk ígérték Szerbiából a Timok völgyét, ahol nagyon sok román lakik. A Liga ekkor ezzel szemben határozatképpen mondotta ki: hogy az irányadó körökre abban az irányban kell nyomást gyakorolni, hogy hagyjunk fel avval a költséges és veszedelmes szövetséggel, amely minket akár nyugati, akár keleti nagy

szomszédainkhoz köt és kísérsük meg e szövetség megkötését azokkal a kis szomszédokkal, amelyekkel szemben úgy számunk, tulajdonságaink és a hagyományaink jogot adnak, hogy élükre álljunk és egyúttal rámutatunk az Olaszországgal való barátságra is, megemlékezvén arról, hogy bátran mehetünk arra, amerre az olasz zászló leng.” (Éljen Olaszország! – hangzott a kiáltás.)

Rátérve a jelenlegi népgyűlés tárgyára, így folytatta beszédét: „Azért gyűltünk össze, hogy tisztába jöjjünk azzal, hogy miben állanak azok a csapások, amelyeket a hegyeken túl lakó románokra mértek egy magyar görög katolikus püspökségnek felállításával? – amely ellen egyformán tiltakoztak nálunk is és odaát is. Mind e tiltakozásokat azonban nem vették tekintetbe. Mikor azonban az új püspök meglátogatta a falukat, a nép a papokkal az élén ellenszegült. Ezt már figyelembe kellett venniük. És ma ez emberek börtönbe vannak zárva. A börtön jó iskola. Köztük van tisztelendő Muresán atya is. Azt mondtam más helyen is, hogy ő ma a legnagyobb államférfia a magyarországi románoknak. Mert államférfiú az, aki minden erejével, amivel csak rendelkezik, ellene szegül a veszedelemnek, amelyek hazáját fenyegetik.”

Ebben a modorban izgatták a Liga Culturală vezetői, élükön Jorgával, a román közvéleményt. Azt hitték ugyanis, hogy a magyarországi románság vallásos érzéseit kizsákmányolva, sikerülni fog közte és a magyar hatóságok között komolyabb természetű véres összeütközéseket provokálni. A világháború előszele már ez időben érezhető volt. Elő kellett tehát Magyarország nemzetiségeit készíteni arra a forradalomra, amelynek a világháborúval egyidejűen ki kellett törnie mindazoknak óhajtása és számításai szerint, kik az entente-al egyetemben a világháborút azon kedvező alkalomnak tekintették, amelyik meg fogja hozni az osztrák-magyar monarchia felbomlását is az öt évtizedek óta ostromló különféle irredenták javára. Mindez izgatásoknak azonban a magyarországi román népre semmi hatása nem volt, mert tapasztalatból tudta a legutolsó román paraszt is, hogy őt vallásos érzelmeiben senki sem bántja, mert hiszen az ő templomában most is román szó hangzik, mint előbb és gyermekei saját felekezetének iskolájában éppen úgy románul tanulnak vallástant és minden közismereti tárgyat, mint előbb. Azt meg egyáltalában nem bánta, sőt örvendett, hogy magyarul is tanulnak. Más és még forradalmibb eszközökhöz kellett fordulni. Olyanhoz, amelyet Oroszországban és a Balkánon mindig használtak. Ez a más és még forradalmibb eszköz a politikai merénylet, a politikai orgyilkosság volt.

Catereu debreczeni merénylete. Ki volt Catereu?

1914. év február hó 23-án Miklóssy István magyar görög katolikus püspöknek debreczeni hivatalos helyiségében robbanás történt, melynek Jaczkovics Mihály vikárius, Stepkovszky János püspöki titkár és dr. Csath Sándor ügyvéd áldozatául estek, nyolcan pedig többé kevésbé súlyosan megsebesültek. A robbanás után megejtett hivatalos vizsgálat megállapította, hogy a robbanás egy Bukovina fővárosából, Csernoviczból feladott postacsomag felbontása alkalmával történt, amely csomagban egy nitro-glicerinnel töltött bomba volt elhelyezve. Hogy a robbanás a püspök élete ellen irányuló politikai merénylet volt, a hivatalos vizsgálatból kétségbevonhatatlanul kitűnt. Miután nem sok idővel megelőzően folyt le Máramaroszigeten az úgynevezett schismapör, amely a magyarországi görög katolikus ruténség egyházi és vallásos viszonyaival volt kapcsolatos, a közvéleményben rögtön az a meggyőződés keletkezett, hogy ez a merénylet is orosz kezek műve, mint volt a máramarosmegyei ruténség körében az az egész panszláv színezetű schismatikus mozgalom, melynek utolsó jelene a máramaroszigeti törvényszék tárgyalótermében a debreczeni bombamerényletet csak rövid idővel megelőzve folyt le. Arra, hogy a merényletet román kéz okozta volna, senki sem gondolt.

A merénylet után egy pár nappal azonban egészen bizonyossá lett, hogy a merényletet mégis román kéz követte el, Ilie Catereu, állítólagos bukaresti egyetemi tanuló személyében. Ennek az Ilie Catereunak románsága azonban nagyon kétes jellegű volt. Bessarábiai születésű volt, hol Kateref, vagy Kataref nevet viselt. Mint katonaszökevény került Bukarestbe, ahol nagyon kétes és gyanús jellegű életmódot folytatott. A bukaresti egyetemnek tényleg nemcsak beírt hallgatója volt, hanem annak földrajzi szemináriumában Bessarábiáról és Ukrajnáról írott ethnogeografiai dolgozataival némi tudományos tekintélyre is szert tett. Miután oroszul anyanyelvi készséggel beszélt, a bukaresti felsőbb katonai tanintézetben az orosz nyelv lektoraként is működött. E komolyabb természetű foglalkozásai azonban nem akadályozták abban, hogy mint képviselőválasztási ágens verekedést provokáló bandákat vezényeljen a választógyűlésekre. A román kamara 1912 november 29-iki ülésén egy Blândeau nevű képviselő a választási visszaélésekről beszélván, azt mondta, hogy a Jorga-párti képviselőjelölt, névszerint Codreanu, hogy az ellenpárti választókat terrorizálja, a választás helyiségében öt felfegyverzett egyén kíséretében jelent meg. Ezek között volt Catereu is, ki hivatásos atléta és mint ilyen már a cirkuszban is fellépett. Catereu tehát összeköttetésben volt Jorgával, a nemzeti demokrata párt egyik vezérével és a Liga Culturală főtitkárával.

Kettejük között a lényeges különbség abban állott, hogy míg Jorga hosszú szónoklatokban, román és francia nyelven írott (franciául két röpiratot írt: *a*) L'éveché de Hajdudorogh et les droits des Roumains, *b*) Encore une fois l'éveché de Hajdudorogh et les droits des Roumains) röpiratokban papiros bombákkal szándékozott lendőteni a püspöki széket, addig Catereu nitro-glicerin bombával akarta az életből kipusztítani azt összes személyzetével egyetemben.

Catereau azonban nemcsak Jorgával állott személyes összeköttetésben, hanem az orosz Bobrzinsky gróffal, a máramarosi schismatikus mozgalmak e spiritus rektorával is. Konstatált dolog, hogy mikor Bobrzinsky gróf a máramarosszigeti pör tárgyalásáról, hol mint tanú volt jelen, Románián át Oroszországba visszatért és útközben Bukarestben megpihent, Cate-reuval Hotel Boulevard-beli lakásán találkozott és hosszabb beszélgetést folytatott. Hogy ebben a beszélgetésben volt-e szó a debreczeni merényletről, vagy nem? azt senkisé nem tudhatja. Annyi azonban bizonyos, hogy Catereu, ez az egyszemélyben román egyetemi tanuló, kezdő tudós, orosz nyelvtanár, választási bandafőnök és cirkuszi atléta, nem annyira lelkes román hazafi volt, mint inkább fizetett orosz politikai ügynök. Összekötő láncszem a bukaresti orosz követség és a román politikai rendőrség között. Egyformán embere volt Poklevski Koziel, bukaresti orosz követnek és Panaitescunak, a bukaresti „Siguranța Generala” hírhedt főnökének.

Mikor a magyar és az osztrák (csernovici) rendőrség nyomozásainak eredményeként bizonyossá lett, hogy a debreczeni merénylet tettese Catereu, a csernovici cs. kir. rendőrség főnöke táviratozott a bukaresti rendőrprefektusnak, Corbescunak, hogy Catereut tartóztassa le. A távirat Csernovicból Bukarestbe éjfélkor érkezett meg. A rendőrfőnök azonban nem tett semmi intézkedést Catereu letartóztatására vonatkozóan azon ürügy alatt, hogy a németnyelvű táviratot nem értette meg és a rendőrség hivatalos német fordítója nem volt éjjeli szolgálatban. A táviratot csak másnap délben adták át kellő hivatalos lassúsággal a fordítónak. Catereu pedig már aznap délelőtt tíz órakor a bukaresti közvélemény általános meggyőződése szerint a rendőrség asszisztenciája mellett kényelmes autón hagyta el Bukarestet. A bukaresti rendőrséget ebben az eljárásában nem a Catereu személye iránt érzett szimpátiák vezették, hanem az attól való félelem, hogy Catereu az ellene indított pör folyamán tett vallomásaiban esetleg kellemetlen indiszkréciót követhetne el.

A debreczeni merénylet epilógusául még csak arra akarok rámutatni, hogy a román nemzetiségi sajtónak egyetlen elítélő szava sem volt vele szemben. Az aradi „Românu”, a román nemzetiségi párt egyik hivatalos jellegű organuma jellemző cinizmussal csak annyit jegyzett meg: az Isten nem ver bottal!

Románia részvétele a második Balkán-háborúban és a bukaresti békekötés.

Mikor ezek az események és jelenségek a magyar gör. katolikus püspökséggel kapcsolatosan hatásos izgató anyagul szolgáltak a román nemzetiség-politikai vezetők kezében, már akkor az általános külpolitikai atmoszféra nagyon túlfűtött és nagyon izzó volt. A pápai „Christi fideles graeci ritus” kezdetű bulla kiadása után egy pár hónappal kitört a Balkán-háború. Román körökben úgy Magyarországon, mint Romániában általános volt a meggyőződés, hogy a Balkán-kérdésnek a nemzetiségi elv alapján való rendezése után az osztrák-magyar monarchia kérdésének hasonló alapon való rendezése fog következni. Románia, nem lévén semmi revindikációs igénye szemben Törökországgal, nem is avatkozott bele az első Balkán-háborúba, de teljesen érdek nélkül semleges sem maradt. Semlegességét ahhoz kötötte, hogy a háború minő eredménnyel fog végződni? És előre bejelentette, hogy Bulgária területgyarapodása esetén Bulgáriának Dobrudzsával határos részeiből határkiigazítás címén területi rekompenzációt fog követelni.

Miután a győztes Bulgária nem volt hajlandó Románia rekompenzációs igényeit kielégíteni, avatkozott bele a második Balkán-háborúba, északkeletről hátba támadván a délnyugaton túlnyomó ellenséggel harcoló Bulgáriát. Bulgária elveszítette a háborút és kénytelen volt ellenfeleitől békét kérni. Így jött létre a bukaresti béketanácskozás és annak eredményeként a bukaresti béke. Románia ezen a béketanácskozáson a Balkán-államok között valóságos vezetőserepet játszott. A román közvélemény Románia akkori külügyminiszterében, Maiorescuban egy román Bismarckot látott, kinek szerepe éppen olyan előkelő és nagyhatású volt, mint Bismarcké a berlini kongresszuson. Romániának ez a háborús és diplomáciai szereplése már magában is nagyon megnövelte az elkapatottságra úgyis hajlandó román nemzeti önérzetet. Ehhez járult még az is, hogy Sassanov orosz külügyminiszter a cárnak legnagyobb megelégedését fejezte ki a bukaresti békeszerződés eredményei felett, „amely nagyban fogja emelni Románia presztizsét és a dinasztia népszerűségét.”

A bukaresti békével kapcsolatos volt még egy másik incidens is. Az osztrák-magyar monarchia külügyi hivatala Bulgária azon megaláztatásában, amelyben a bukaresti békekötés részesítette, a balkán-államok között való egyensúly megbomlását látva, kijelentette, hogy a béke csak úgy lehet érvényes, ha a nagyhatalmak revidiálják. Ebből a revízióból azonban nem lett semmi, mert az osztrák-magyar monarchia e kívánságával egyedül maradt. Mikor az osztrák-magyar monar-

chia e lépése a román közvélemény tudomására jutott, általános volt a felháborodás, mert az benne Románia ellen intézett támadást látott és így elegendő jogcímnak is tartotta arra, hogy a hármasszövetségben magára vállalt kötelezettségeit monarchiáinkkal szemben ne tekintse teljesítendőnek. Általánosan el volt terjedve a hír, hogy a Bulgáriából visszatérő román hadsereg egyenesen be fog vonulni Erdélybe, ahol a magyarok ellen a román nép milliói, mint egy ember fognak fellázadni és Károly király diadalmasan előnyomuló hadseregével egyesülni. „Honnan indult ki ez a hiedelem – írja Moldován Gergely „I. Károly király és a román nemzeti ideál” című tanulmányában („Budapesti Szemle” 1917 decemberi száma 409. lap), nem tudni, de a románság között lázasan és titkosan folyt a kérdezősködés: Când va intra Carol – Mikor jő be Károly? – ez a hír és ez az izgalom hónapokig fenntartotta magát.”

Növelte a románságnak túlságosan megdagadt nemzeti önértetét a bukaresti békével kapcsolatosan az is, hogy az önálló és függetlenné lett Albánia trónjára Wied hercegenben a román királyi család egyik rokona került. A romániai közvélemény Albániát úgy tekintette, mint félig-meddig az erősebb Románia jóindulatú pártfogása alá helyezett függelék államot, amelyben az állami élet megszilárdítására, a kultúra terjesztésére az albánokkal eddig is szellemi, gazdasági, sőt családi összeköttetésben álló románság van hivatva a Bukarestben élő albánok és félig-meddig, vagy már egészen elrománosodott albán családok közvetítésével. Több fiatal katonatiszt részint lelkesedésből, részint a jobb előmenetel kedvéért katonai szolgálatra jelentkezett az albán fejedelem szervezendő hadseregében, sőt lelkes ifjakkból, pályatévesztett egyénekből és más kalandorokból, kik Bukarestben mindig fölös számmal éltek, egy román legió is alakult az albán fejedelem személyes biztosságának megvédésére és a szervezendő albán hadsereg gerincoszlopául. E vállalkozásoknak és terveknek indító oka az a hit volt, hogy ha sikerül Albániában a romanizmus számára egy életerős középpontot szervezni, abból nem lesz nehéz aztán a Macedoniában lakó románságra, melynek román nemzeti öntudatra ébresztése a régi török kormány által engedélyezett és a bukaresti békeszerződésben jövőre is biztosított iskolák segítségével folyamatban van, olyan hatást gyakorolni, amely e népelemet Románia vonzókörében nemcsak megtartja, hanem azt a Balkánon a román külpolitikai törekvések eszközévé is teszi. Hogy Wied herceg e tervekkel szemben előzékenyen viselkedett és azok megvalósítását elő is mozdította az egyenesen Károly román király ez irányban adott tanácsainak volt az eredménye.

„Románia nagy diplomáciai sikere a balkáni kérdés

rendezésében; túlnyomó szerepe, amely neki a bukaresti békekötésben jutott és területi nagyobbodása a quadrilatére megszerzésével, főleg pedig új politikai tájékozódása az entente-felé, amely mindjárt a bukaresti békekötés után mutatkozott, Magyarországon olyannak tünt fel, mint egy ellentámadás a megújult magyarosító politika ellen – írja Mircea E. Sirianu 1916-ban Párisban megjelent „La question de Transilvanie et l’unité politique roumain” című könyvének 348. lapján. A Kárpátokon innen lakó testvérek erőinek szakadatlan növekedése az erdélyi románok erkölcsi erejét is emelte. Tudták, hogy a román fegyverek és az a hadsereg, amelyek a balkáni nemzeteknek a bukaresti békét diktálták, egy napon százados elnyomóik ellen fordulhatnak.”

Filipescu Miklós, ki a balkáni háború idején Románia hadügyminisztere volt, a bukaresti békekötés után egy pár hónappal – 1913 végén – leplezetlen és nyílt támadást intézett az osztrák-magyar monarchia ellen. Egyenesen kétségbe vonta, hogy a monarchia a balkáni háború alatt Romániával szemben a szövetségi hűségnek megfelelően járt volna el. Románia sikerét egyszerűen annak köszönhetette, hogy nem hallgatott a monarchia szavára, hanem az önálló cselekvés terére lépett. Nyíltan kijelentette azt is, hogy az esetben, ha a magyar kormány nem teljesíti a román nemzetiségi követeléseket, Románia külpolitikája entente-barát irányban fog új tájékozódást keresni. Ugyanekkor monarchiánk bukaresti követe, Czernin gróf az „Est” című budapesti lap tudósítója előtt azt a nyilatkozatot tette, hogy a maga részéről a magyarországi román nemzetiségi követeléseket alappal bírónak és a román-magyar megegyezés elmaradását olyannak tartja, amelyre jobb még nem is gondolni.

Románia sikereinek hatása a magyarországi román nemzetiségi mozgalmakra.

E kettős nyilatkozatnak nagy hatása volt úgy a romániai, mint a magyarországi román nemzetiség-politikai közvéleményre. E hatás illusztrációjául célszerűnek látszik a magyarországi román nemzetiségi sajtó egy pár idevonatkozó nyilatkozatát szemelvényesen bemutatni.

„A balkáni háború korszakos eseményei – írta a brassói „Gazeta Transilvaniei” 1914 január 27-iki számában – napfényre hozták teljes egészében a román elem értékét. A román dorobánc, a midőn rövid hét óra alatt hidat vert a Dunán, felrázta Európát egykedvűségéből és Európa valamennyi hadserege ijedt megdöbbenéssel és csudálattal kísérte a román csapatok bevonulását Bulgáriába. A román dorobánc árnyé-

kának nyomán élénk diplomáciai harc ütött ki az entente és a hármasszövetség között. Mindkettő próbál közeledni a román államhoz. A hármasszövetség úgy találja, hogy a román állam nélkül egy jövődő háború az entente-al könnyen kedvezőtlenül végződhetnék és különösen Ausztria-Magyarország, látván, hogy Bulgária teljesen letört, ösztönszerűen érzi, hogy Romániának esetleges szövetsége Oroszországgal kétségtelenül egyet jelentene a monarchia széthullásával. E zajtalan erőlködések folyamán felszínre kerül a román kérdés. A román állam mind szélesebb vonalakban kezd kibontakozni és kezd úgy jelentkezni, mint annak a fajnak hatalmas középpontja, amely ezentúl egyre kiemelkedőbb tényezőt jelent a két ellentétes nagyhatalmi csoportosulás koncertjében. A román faj értéke kezd óriási méreteket ölteni és ma senki sem tagadhatja, hogy a román kérdés európai kérdéssé lett és hogy a román elemnek ma olyan értéke van, amely a két nagyhatalmi csoportosulásnak erős féltékenykedésre ad okot.”

Az aradi „Románul”, a román nemzetiségi párt hivatalos lapja, 1914 január 7-iki számában „A győzelem küszöbén” című cikkében a következőket írja:

„A magyarországi románok napja kezd felderülni. A győzelem küszöbén vagyunk. Szemünk előtt lebeg a dolgok új fordulatja a Balkánon. Az elnyomott nemzetiségek Törökországa elpusztult, a fiatal albán nép függetlenségre tett szert, más népek pedig megkettőztették erőiket a területi gyarapodás útján és a saját erejükbe vetett bizalom megnövekedése következtében. De mindezek felett magasan kiemelkedik a világ szeme előtt a román királyság diplomáciájának ügyességével és erős hadseregével. Íme, ezért érezhetjük magunkat joggal mi erdélyi és magyarországi románok is, a győzelem küszöbén. Készülődjünk tehát, mert békés időben is lehet ragyogó győzelmeket aratni, ha a hívó szóra készen állunk bármely téren harcba szállani.”

Mind e nyilatkozatokból, amelyeknek számát majdnem kötetekre menően szaporíthatnók, három dolog tűnik ki: *a)* a magyarországi román nemzetiségi politika csak az egész román faj s ezzel kapcsolatban Románia nemzeti érdekeit tartja szem előtt és nem érez semmi közösséget nemcsak a magyar állammal, hanem a Habsburg-monarchiával szemben sem; *b)* ha Románia arra határozná el magát, hogy a monarchiát segíti, azt csak annak ellenében tegye, hogy a monarchiában lakó románok legszélesebb körű nemzeti és politikai jogokat kapjanak; *c)* felteszi, hogyha Románia Oroszországgal szövetségben haddal támadja meg monarchiánkat, feltétlenül győztes lesz és minden nehézség nélkül valósíthatja meg nemzeti ideálját.

Hogy tulajdonképpen miben is fog állani az a győzelem, amelynek küszöbén áll a románság, a magyarországi román

nemzetiségi sajtó külpolitikai híreiből és közleményeiből tudjuk meg, amely közlemények maguk elárulják, hogy bukaresti forrásból származnak.

Az aradi „Românul” 1914 március 16-iki számában „Az európai kabinetek döntenek Ausztria-Magyarország sorsáról” című cikkében azt írja: Ismertette már a „Novoje Wremja” című orosz lap cikkét, amelyben ez a lap azt írja, hogy tavaszra ki fog törni az osztrák-országi háború, amelynek eredménye az lesz, hogy a monarchiát az európai kabinetek beleegyezésével fel fogják osztani Németország, Olaszország, Szerbia, Románia és Oroszország között. Egy bukaresti hírlapíró erre vonatkozóan beszélgetést folytatott egy előkelő diplomatával és a felvilágosításokat, melyeket e beszélgetésekben nyert, a „Românul” rendelkezésére bocsátotta. E felvilágosítások pedig a következőket tartalmazzák:

Annak a kétszínű politikának bukása, amelyet Berchtold gróf, Ausztria e Daneff-je folytatott, siettetten az európai kabinetek által régen tervezett megoldást, amelyet csak a monarchia öreg uralkodója iránt való figyelem tartott eddig elintézetlenül. Az a megegyezés a kabinetek között, amely aláírva még nincs ugyan, de meg van állapítva, Oroszországnak teljesen szabad kezet ad. Az orosz-osztrák háború tehát ma küszöbön állónak tekinthető. A nagy esemény, csekély vérontással fog végbe menni, mert Németország és Franciaország csak heves jégváltásra fog szorítkozni, míg Anglia és Itália semlegesek maradnak. Oroszország beleegyezik Lengyelország visszaállításába, de megkapja a kijárást a Földközi tengerhez. A Bosporusra vonatkozó összes megállapodásokat meg fogják változtatni. A magyar uralom alá tartozó szlávoknak Oroszország autonómiát ad s a Balkánon övé lesz a hegemonia, sőt Kisázsia követeléseit is teljesíttetnek. Németország Franciaországnak visszaadja Elsass-Lotharingiát. Oroszországnak pedig nagy-lelkűségére lesz bízva, hogy Romániával szemben jóvá tegye az 1812-ben és az 1877-ben elkövetett hibát (Besszarábia elvételét), Románia pedig megkapja... (itt a helyet üresen hagyta), minthogy az orosz-francia megegyezés a béke jövőbeli biztosítására Nagy-Romániát tervezett. Egy olyan Romániát, amely túlsúlyban legyen az egész Keleteurópában. Ez az alapja általános vonásokban az orosz-francia-német megegyezésnek.”

Ugyancsak a „Românul” 1914. évi 68. számában „Nagy események küszöbén” címmel egy román politikussal folytatott beszélgetést közöl. Az Aradon át Párisba utazó romániai politikus a következőket mondotta a „Românul” munkatársának:

A bolgárok nagyon készülődnek Románia ellen. Ezt nem mernék tenni, ha nem támogatná őket egy nagy hatalom. Miután ön úgyis sejti, ne kívánja, hogy megnevezem e nagy hatalmat.

A „Românul” tudósítójának arra a kérdésére, hogy lehetséges-e egy román-orosz szövetség? – a román politikus csak annyit válaszolt: Berchtold ügyetlen politikája következtében Románia kiszabadult Bécs befolyása alól. Arra a kérdésre, hogy az orosz-román megegyezés összefüggésben van-e a francia-orosz-német megegyezéssel? – a román politikus így válaszolt: „Mint hogy hercegeink szentpétervári utazásuk előtt Vilmos császárt is meglátogatták, e tervezett megegyezés kétségtelenül kapcsolatba hozatott a másikkal. Ezeknek a megegyezéseknek abban van a nagy fontosságuk, hogy nagyobb vérontás nélkül menjen végbe... itt jegyzi meg a „Românul” munkatársa – az én igen tisztelt informátorom olyan nyilatkozatot tett, amelyeket az olvasók által jól ismert okokból nem reprodukálhatok. ... Arra a kérdésre pedig, hogy mi a véleménye egy esetleges osztrák-magyar-orosz háborúról? – a romániai politikus így nyilatkozott: Lapjainknak e tekintetben nagyon jó értesüléseik vannak. Suchomlinov, orosz hadügyminiszter kijelentette, hogy a mozgósítás küszöbön van. Ausztria-Magyarország a galíciai határon húsz hadosztályt fog csoportosítani és Románia egy millió embert állít a harctérre.”

Ezekből a szemelvényekből, amelyekhez hasonlót csak az aradi „Românul”-ból egy jókora kötetet lehetne összeállítani, világosan kitűnik, hogy a magyarországi román nemzetiségi sajtó, természetesen romániai forrásokból, egészen jól volt informálva arról a szerepről, amelyet Románia a kitörendő félben levő világháborúban el fog játszani. Hogy ez információk hitelességének mi volt az igazi alapja, arra az alábbiakban fogok rámutatni.

Gróf Tisza István miniszterelnök kísérlete egy magyar-román megegyezés tárgyában.

A magyarországi román nemzetiségi politikusok most jellemzett lelkiállapotában kezdett Tisza István gróf miniszterelnök a román nemzetiségi párt vezérférfiaival tárgyalásokat egy román-magyar megegyezés érdekében. „Tisza gróf – írja Mircea R. Sirianu már többször idézett könyvének 348. lapján – ki maga is több magyarosító intézkedés elrendelője volt, szükségét érezte a románokkal való kibékülésnek, mert Románia prestigé-e igen nagy volt. 1913 októberében, két hónappal a bukaresti béke után, Tisza azt ajánlotta a nemzeti komiténak, hogy hívjanak össze egy nemzeti értekezletet és azon vitassák meg a magyar kormány és a románok között kötendő megegyezés feltételeit. A megbeszélések egész télen folytak a magyar miniszterelnök és a komité megbízottjai között. 1914 februárjában a komité tagjai, kiegészítve a román

közélet több előkelőségével, nagy tanácskozást tartottak, hogy megvitassák Tisza gróf feltételeit. A komité egynehány tagja hajlandó volt a megegyezésre, de az intranzigens elem többségben volt. Február 17-én az értekezlet egy határozatban kimondotta, hogy a Tisza által ajánlott feltételeket nem lehet elfogadni, mert azok csak némi gazdasági és közigazgatási engedményeket tartalmaznak s azonkívül egy két tucat képviselői mandátumot engednek át a románoknak. Az alkudozások tehát félbeszakadtak. Az 1914 február 17-iki határozatnak nagy politikai jelentősége van az erdélyi románságra vonatkozóan, mert tanúsítja, hogy az erdélyi román nemzet egy pár hónappal a világháború kitörése előtt is hű maradt 1881-iki programjához, melynek legfőbb követelése az autonómia. 1914 február 17-én az erdélyi románok nem elégedtek meg Tisza gróf problematikus engedményeivel, hanem autonómiát követtek. Ma ez nem elég nekik. Az őket megillető teljes szabadságot és függetlenséget követelik.”

Hogy a magyarországi román sajtó miként fogta fel ez alkudozásokat, élénken illusztrálja Goga Oktaviannak az a cikke, amelyik az általa szerkesztett „Luceaferul”-ban jelent meg ez alkudozások folyamán és amelyet Vlád Aurél lapja, a szászvárosi „Libertatea” is átvett.

„A békítési kísérleteket – írja Goga e cikkében – eddig a magyar államférfiak csupán pillanatnyi taktikai érdekből tették meg, de sohasem a helyzet parancsoló kényszerűségéből. A most folyó tárgyalásokra a lökést azonban már azok a nagy politikai események adták meg, amelyek a közelmúltban történtek és amelyek a jövőre is döntő kihatással lesznek. A mai körülmények között nem lehet szó béketárgyalásokról, mert a magyar és a román törekvések ki nem békíthetők. Csak fegyverszünetről, a harcnak időleges megszüntetéséről van szó. Csekély jelentőségű tehát, hogy ezek a tárgyalások békére vezetnek-e vagy meghiusulnak? Ezeknek a tárgyalásoknak következményei, bármi történjék is, sokkal fontosabbak lesznek, mint ezeknek a tárgyalásoknak végső eredménye, akár-hogy dőljön is el a dolog. A románok és a kormány megegyezése senkit sem fog kielégíthetni és mindenek felett nem fogja tudni megváltoztatni a jövőt, amely nincs alárendelve sem a politikusok megegyezésének, sem a pártok paktumának, mert az szabályozva van a történeti események rendes menete és vaskényszere által. A tárgyalások befejezése – bármint végződjék is – csak azt fogja bizonyítani, hogy az idők erősebbek, mint bármely emberi akarat, mert nem lehet többé megváltoztatni a román néptömegek lelkét. Ez a lélek ezelőtt néhány évvel még szunnyadóban volt, ma ez a lélek felébredt. Felébresztették a történeti események és urrá lett felette egyedül és kizárólag a nemzeti eszme, amely a faji törekvéseknek

legmagasabb rendű célja és amelynek jegyében indultak meg a balkáni nagy események. Megegyezés, paktum, fegyverszünet – legyen az bármilyen – semmit sem jelent a nagy események forgatagában, amely bennünket előrehajt anélkül, hogy megállást engedne ama cél felé, amely eddig felénk csak homályosan világított. Így van ez, nincs másképpen!”

Goga Oktavian a román nemzeti komité azon csoportjához tartozott, amely a megegyezést semmi áron sem akarta, sőt a román értelmiség között általánosan elterjedt vélemény szerint abban, hogy e megegyezés semmi szín alatt se jöjjön létre, az orosz-lánrész az övé volt. Gogának voltak a bukaresti ententebarát körökkel legjobb és legintimebb összeköttetései. Az információk alapján, amelyeket e körökből kapott, teljesen tisztában volt azzal, hogy a világháború kitörése küszöbön van és hogy abban Romániának minő lesz a szerepe. Egy esetleges magyar-román megegyezés Románia átpártolását az entente-hoz megnehezítené, azért ennek a megegyezésnek a nagyromán aspirációk szempontjából nem volt szabad létrejönnie. Nem is jött létre.

Az orosz cári család konstancai látogatása.

A világháború kitörése előtt alig két hónappal az orosz cár egész családjával meglátogatta Károly királyt Konstanca-ban, aki hatalmas vendégét szintén egész családjával együtt fogadta Románia e kedvelt tengeri fürdőhelyén. E látogatás célját a nagyközönség előtt úgy tüntették fel félhivatalosan is, mintha kapcsolatos lenne Románia praesumptív trónörökösének, az ifjú Károly hercegnek a cár egyik leányával kötendő házasságával. A közvélemény azonban úgy Romániában, mint az osztrák-magyar monarchiában egyáltalán nem volt hajlandó ennek a konstancai találkozásnak ezt az idillikus magyarozatát elfogadni. Általános volt a közhiedelem, hogy e találkozás alkalmával több szó esett arról, hogy Románia a küszöbön álló nagy összeütközésben, híven megmarad-e a hármasszövetségben, vagy pedig csatlakozni fog az entete-hoz, hogy ily módon megvalósíthassa nemzeti ideálját, Nagy-Romániát?

E fejedelmi találkozás napjaiban véletlenül találkoztam egy szerb hírlapíró ismerősömmel, ki Sándor szerb király uralkodása alatt huzamosabb ideig működött Belgrádban, mint a szerb kormány sajtóirodájának főnöke. Beszélgetésünk tárgya a konstancai fejedelmi találkozó volt. – Hiszi-e ön – mondá a beszélgetés folyamán –, hogy Miklós cár most adja oda hozományul leányával a románoknak Erdélyt? – Mikor erre azt feleltem, hogy nem tartom valószínűnek, ezt válaszolta: egy ellenébe százat teszek, hogy féléven belül erről meg fog győződni. –

Miért éppen féléven belül? – Mert addig a monarchia és Oroszország között ki fog törni a háború. – És ön azt hiszi – kérdém –, hogy Románia meg fogja szegni szövetségi hűségét és kötelezettségét? – Azon csodálkozom, hogy éppen ön veti fel ezt a kérdést. Hiszen ön ismeri a románokat – válaszolta ellenvetésemre. – Ezzel elváltunk egymástól és az általa félévben megszabott határidő sem telt el, jóslatának egyik része: a háború kitörése beteljesedett. Két év múlva a többi is.

Hogy a romániai közvélemény teljesen meg legyen győződve, hogy a konstancai találkozó csakugyan szövetséget jelent a küszöbön levő világháborúban Románia és Oroszország között, nagyban hozzájárult az a körülmény, hogy Stere Konstantin meghívót kapott a királytól a cári fogadóünnepségekre, sőt kihallgatást is nyert a cártól. Stere Konstantin, a jaşii egyetem rektora és a liberális párt monarchia-barát részének vezetőférfia, nemcsak besszarábiai származású, hanem mint kievi tanuló egy forradalmi összeesküvésben való részességért szibériai száműzött is volt. Megszökvén Szibériából, Romániába menekült, ahol a besszarábiai irredentának megalapítója és vezére volt. Senki többet nem tett Romániában Besszarábiának az orosz igából való megszabadítása érdekében, mint ő. Ha a besszarábiai irredenta e vezérférfiát, a szibériai száműzöttet és szökevény orosz alattvalót a cár fogadta, sőt magához kérte, a romániai közvélemény felfogása szerint egész biztosra vehető, hogy a cár Románia szövetségének jutalmául nemcsak Erdélyt ígérte oda Romániának, hanem a besszarábiai románság számára is olyan politikai és nemzeti jogokat helyezett kilátásba, amelyek alkalmasok voltak még Stere megnyerésére is.

A később történt események és azon publicisztikai fejtegetések alapján, amelyek a világháború kitörése után napvilágot láttak, két dolgot mégis konstatálhatunk: *a)* Románia szerepe az európai hatalmak két csoportjának fegyveres összeütközése esetén csakugyan szóbakerült a konstancai fejedelmi tanácskozáson, *b)* Károly király e találkozás alkalmával határozottan meggyőződött arról, hogy a háború Oroszország és az osztrák-magyar monarchia között kikerülhetetlen. Tisztában volt azzal a nehéz feladattal is, amely ez esetben vállaira fog nehezedni, de azért nem volt hajlandó a harmincéves szövetségi viszonyt felbontani. Bratianu miniszterelnök ellenben kötelező ígéretet tett arra vonatkozóan az orosz külügyminiszternek, hogy Románia nemzeti ideálja megvalósításának az entente részéről való biztosítása esetén ki fog lépni a hármasszövetségből és fegyverrel fog az osztrák-magyar monarchiával szemben táplált revindikációs igényei érdekében fellépni.

A romániai közhangulat a konstancai fejedelmi találkozás után.

Egy pár héttel a konstancai találkozó után, június 29-én történt a szerajevoi véres tragédia. Most már Romániában nem volt senki, aki meg nem lett volna győződve arról, hogy a sokat emlegett világháború küszöbön van. A bukaresti román sajtó nyíltan és leplezetlenül írt róla és Románia leendő szerepéről e háborúban. Jellemző e tekintetben Filipescu Miklós lapjának, az „Epoca”-nak a háború tényleges kitörése előtt tíz nappal írt, „Románia szövetségének értéke Ausztria-Magyarországra nézve” című cikke, amely nyíltan megmondja, hogy az osztrák-magyar monarchia kapcsolatosan a küszöbön levő világháborúval felosztásra fog kerülni és a román állam pedig egy ilyen összetört cseréperért ingyen magát nem teheti ki veszedelmeknek, szövetségének ára: Erdély. „Magyarország Erdély nélkül – folytatja okoskodását az „Epoca” – Romániával szövetségben, támogatva a latin világ által, még mindig hatalomnak maradhat Európában és fennállhat örök időkig. De egy Magyarország Románia nélkül, mikor a dualizmus úgyszólván összeomlik, feudális állam lesz s idegen járomban vergődő nemzet.”

Hogy Romániában a bukaresti béke után milyen volt a közvélemény hangulata, azt szembeszökően illusztrálja egy magyar hírlapírónak, Fényes Lászlónak a „Magyar Szövetség” című folyóiratban megjelent közleménye (XI. évfolyam, június szám 4–5. lap). Fényes László 1914 májusában Romániában utazgatva, a halaucesti vasuti állomásfőnöktől a következő kijelentést hallotta:

„Miénk volt Erdély. Önök elrabolták tőlünk és mi most visszavesszük. Igaz, hosszú ideig tartott, míg elkészültünk. Ma azonban nemcsak itthon, hanem Erdélyben is elég erősek vagyunk. Mármarostól a Bánságig mi vagyunk többségben. Gondolja-e, hogyha az első lépést megtegyük, az rögtön lángba nem borítja önöket? Önök elbízták magokat, mi pedig dolgoztunk. A papok a mieink, a legtöbb jegyző és tanító is. Az orosz nekünk fog segíteni. Nézze meg útjainkat, hogy elkészítettük már a határszélig. És azt hiszi, hogy a szerbek nem fognak betörni és az önök szerbjei nem fognak szintén fellázadni? A mienk a jövő. Mutasson csak tíz embert Romániában, aki nem készül Erdélybe! A háborút Franciaország csináltatja Oroszországgal, Romániával és Szerbiával. Mi románok csak lessük és sürgetjük a jó alkalmat. Hogy most mi szövetségben vagyunk önökkel? Hát miért ne használnók ki az ellenséget, amint lehet? Ha nem vak és süket ön, amint így végig megy Románián, csak az utcákon és a vendéglőkben is láthatja a rengeteg elkeseredést és gyűlöletet, amely önök ellen

minden román szívében felhalmozódott. Ebben a kérdésben nincsen közöttünk pártkülönbség.”

Hogy a magyarok ellen való gyűlölet a román szívekben felhalmozódjék és a gyűlölettel párhuzamosan Erdély elfoglalásának vágya is erősebb legyen, írta meg Goga Oktavian „Domnul Notar” („A jegyző úr”) című színművét, amelyet először 1914 február 16-án adtak a bukaresti román nemzeti színházban, hogy aztán bejárja az ország összes színpadait. Goga Oktavian e színművének abszolúte semmi költői vagy színpadi értéke sincs. Egyszerűen irodalmi fércmű, amely tendenciájánál fogva tett a kedélyekre valóban nagy és felizgató hatást. Hőse egy román születésű, de magát teljesen a magyarság eszközévé tett falusi jegyző. A keret, amelyben a színmű lejátszódik, képviselőválasztás. A kormánypárt jelöltje szintén egy, a magyarság eszközévé lett román születésű miniszteri tisztviselő. Mind a ketten erkölcsileg hitvány emberek, kik a darabban el is veszik megérdemelt büntetésüket, mert a román nép nem enged sem erőszaknak, sem csábításnak és diadalra segíti a román nemzeti párt jelöltjét, kit a lelkes balázsfalvi tanulóifjúság támogat. A magyarságot e színdarabban egyedül egy magyar csendőrőrmester képviseli, kinek személyében a magyar kormánynak a választásoknál alkalmazott erőszakos eljárását akarja szimbolizálni.

A magyarországi román nemzetiségi párt akciója közvetlenül a világháború kitörése előtt.

Hogy a magyarországi románság kedélye is mentől jobban felizgattatva, kellően elő legyen készítve a küszöbön lévő világháborúban előfordulható minden eseményre, arra a román nemzetiségi párt férfiai igen kedvező ürügynek és alkalomnak találták azt az új választási törvényt, amelyet a képviselőház egy pár hónappal előbb alkotott s amelyet a román nemzetiségi párt, miután az nem volt az általános, egyenlő és titkos választójogi alapa fektetve, a románság érdekeire sérelmesnek tartott. A román nemzetiségi komité elhatározta, hogy e törvény ellen tiltakozó népgyűléseket rendez. Május 31-re Gyulafehérvárra hívott össze egy népgyűlést, amelyre, a román nemzetiségi lapok jelentései szerint, mintegy 8000 ember gyűlt össze. E gyűlést azonban a rendőrség kénytelen volt az izgató beszédek miatt, melyeket Mihali Tivadar, Vaida-Voevod Sándor országgyűlési képviselők és Vlád Aurél volt országgyűlési képviselők tartottak, felosztatni. Lucaciu László Déesen tartott népgyűlést, melyet sorban követtek a marosludasi, karánsebesi népgyűlések. Július 23-ra pedig Szilágy vármegye Oláhboksa nevű községében, Barnutiú születése és sírja helyén terveztek

egy nagy Barnutiú-ünnepélyt, amelyen az összes románság képviselőinek részt kellett volna vennie. Hogy ki volt Barnutiú és minő szerepet játszott a dákoromán mozgalmakban? – részletesen ismertettem e könyv I. és II. fejezetében. Zacharie Bursan bukaresti írónak „Se face Ziua” (Virrad) című irredentista szellemű szindarabját több ezer példányban csempészték be Magyarországra és osztották szét a román olvasóközönség között. Azonban július 28-án megjelent Őfelségének Népeihez intézett hadrahívó szózata és végeszakadt mindezeknek a készülődéseknek.

Hogy mindezeknek a készülődéseknek mi volt a célzata és indító oka? nem lesz nagyon nehéz kitalálni, ha Mircea R. Sirianu többször idézett könyve 371–372. lapjainak következő sorait egy kissé figyelemmel olvassuk:

„A Szerbiához intézett osztrák-magyar ultimátum után, mikor egészen bizonyossá és július utolsó napjaiban kikerülhetetlenné lett a háború, három út állott Románia előtt: 1. Erdélyben rögtönösen forradalmat kelteni a mozgósítás megakadályozására és egy villámgyors támadással egyenesen megrohanni a német blokkot, 2. a román-osztrák egyezség értelmében megtámadni Besszarábiában Oroszországot és ilymódon, lekötve legalább is tíz orosz hadtestet, nagy szolgálatot tenni a német blokknak, 3. semlegesnek maradni időnyerés és felkészülés végett, főleg pedig azért, hogy meg lehessen tudni, melyik az erősebb?”

„Ami a három közül az elsőt illeti, arra semmi sem volt előkészítve amiatt, hogy Károly király hosszú uralkodása alatt éppen az ellenkezőre voltunk elkészülve. Sem a kormány, sem a hadsereg, sem a közvélemény, sem pedig az erdélyi románság, amelynek ebben Ausztria-Magyarország belső ellenségének fontos szerepét kellett volna játszani, nem voltak erre elkészülve, mert nem látták előre a háború oly közeli és hirtelen kitörését.”

Egyszóval, a román irredentisták felfogása szerint a háború sokkal hamarabb tört ki, mintsem kellően előkészíthették volna rá Magyarországon a románság gondolkozásában, akarat- és érzésvilágában a talajt. Ha egy-két évet később volt volna a világháború kitörése, az izgatásnak 1905-ben megkezdett és 1908 után egyre jobban tökéletesedő módszerével bizonyosan sikerült volna annyira előkészíteni ezt a talajt, hogy a fennebb ismertetett három lehetőség közül kockázat nélkül meg lehetett volna kísérelni az elsőt is.

A magyarországi románság gondolkozásának, érzésének és akaratának ilyen irányban való előkészítése nem volt egyszerű feltevés a magyarság részéről, vagy agyrém. Világossá teszi ezt Vajda-Voevod Sándornak erre vonatkozó ama kijelentése, melyet folyó évi március hó végén a „Dacia” párisi

levelezője előtt tett s amelyben nyíltan és minden tartózkodás nélkül bevallotta, hogy míg kifelé a magyarsággal és felfelé a dinasztíával szemben hazaszeretetet és hűséget színleltek, addig maguk között az ifjúságot és a tömegeket, sokszor még korlátokat sem ismerve, a leghatározottabb irredentista szellemben igyekeztek nevelni.

Hogy ez irredentista nevelésnek minő eszközeit használták, igen szembetűnően illusztrálja a *Vlaicu-eset*. Vlaicu erdélyi származású romániai aviatikus repülőgéppel Sinaiból a Kárpátokon átrepült Brassóba. Az aviatikus sportnak ritkaságszámba még akkor sem vehető ezt a tényét Erdély meghódításának szimbolumául igyekeztek feltüntetni. A román ész, energia, bátorság és ügyesség a levegő e hőséneke személyében legyőzte és elhárította a Kárpátokat, a legnagyobb fizikai akadályt, amelyik eddig a magyarországi románságot az anyaország románságától elválasztotta. A román hadsereg, a román energia, bátorság és ügyesség e tömeges megtestesülése csakhamar követni fogja Vlaicu repülőgéppének útját. A román sasok éppen ilyen diadalmasan fogják átrepülni a Kárpátokat, hogy karjuk erejével, szívük bátorságával diadalmas harcok után egyesítsék Nagyromániában az ezer év előtt kettészakított román fajt.

Vlaicu tettét az itt vázolt szellemben és irányzatossággal írták le egy lendületes stílusú füzetben, amelyet sok ezer példányban hoztak át a határon és terjesztettek el az írni-olvasni tudó magyarországi románság között. Képzeltetni, minő mohósággal olvasta e füzetet a tömeg és minő szellemben és lélekkel magyarázták a román értelmiség tagjai tartalmát a naiv és hiszékenylelkű olvasóközönségnek.